

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Molenmeers 29 – Brugge (West-Vlaanderen)

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

MOLENMEERS 29 –

BRUGGE

(WEST-VLAANDEREN)

Eindverslag van een toevalsvondst

JELLE DE MULDER & BRANCO LANNOY

INHOUD

1	ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT	5
2	INLEIDING.....	6
3	DE ONDERZOEKSOPDRACHT, WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK.....	8
3.1	WERKWIJZE EN STRATEGIE	8
3.2	LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT	9
3.3	HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT	11
4	ARCHEOLOGISCHE BESCHRIJVING VAN DE SITE	14
4.1	SPORENNIVEAU 1.....	14
4.2	SPORENNIVEAU 2.....	18
4.3	OVERZICHT VAN DE SITE.....	22
4.4	VONDSTEN EN STALEN.....	23
4.4.1	AARDEWERK.....	24
4.4.2	KERAMISCH BOUWMATERIAAL.....	51
4.4.3	DIERLIJK BOT	52
4.4.4	METAAL	54
4.4.5	OVERIGE VONDSTEN	56
5	SAMENVATTING SITE	57
6	BIBLIOGRAFIE	58
7	BIJLAGEN	60
7.1	LIJST AFBEELDINGEN.....	60
7.2	LIJST TABELLEN.....	61
7.3	LIJST VAN SPOREN	61
7.4	LIJST VAN VONDSTEN	62
7.5	LIJST VAN STALEN	66
7.6	LIJST VAN FOTO'S.....	66

1 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

Molenmeers 29 Brugge (W.-VL.)

Projectcode	2023L9
Naam en erkenningsnummer erkende archeoloog	Agentschap Onroerend Erfgoed (OE) OE/ERK/Archeoloog/2015/00001
Veldwerkleider	Frederik Roelens (Raakvlak)
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	Brugge
Adres	Molenmeers 29
Bounding box in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	NO: X70635,01; Y211892,12 ZW: X70626,24; Y211885,40
Kadastrale informatie	Brugge, 1ste afdeling, sectie A, perceel 533B
Toevalsvondst	
Datum vondst	4/10/17
Datum melding	18/10/2017 (ID 215)
Dossiernummer	ID 213
CAI	https://id.erfgoed.net/waarnemingen/989911
Begin- en einddatum veldwerk	4/10/2017 – 5/10/2017
Oppervlakte van het onderzoeksgebied	24 m ²

Terreinwerk	Frederik Roelens (Raakvlak), Regi Poppe (Raakvlak), Roland Decock (Raakvlak)
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Jelle De Mulder (kaartmateriaal, RAAP)
Tekenwerk en plannen	Jelle De Mulder (RAAP), Branco Lannoy (RAAP)
Fotografie terrein en vondsten	Frederik Roelens (Raakvlak), Branco Lannoy (RAAP)
Rapportage	Jelle De Mulder (RAAP), Branco Lannoy (RAAP)
Layout	Sylvia Mazereel

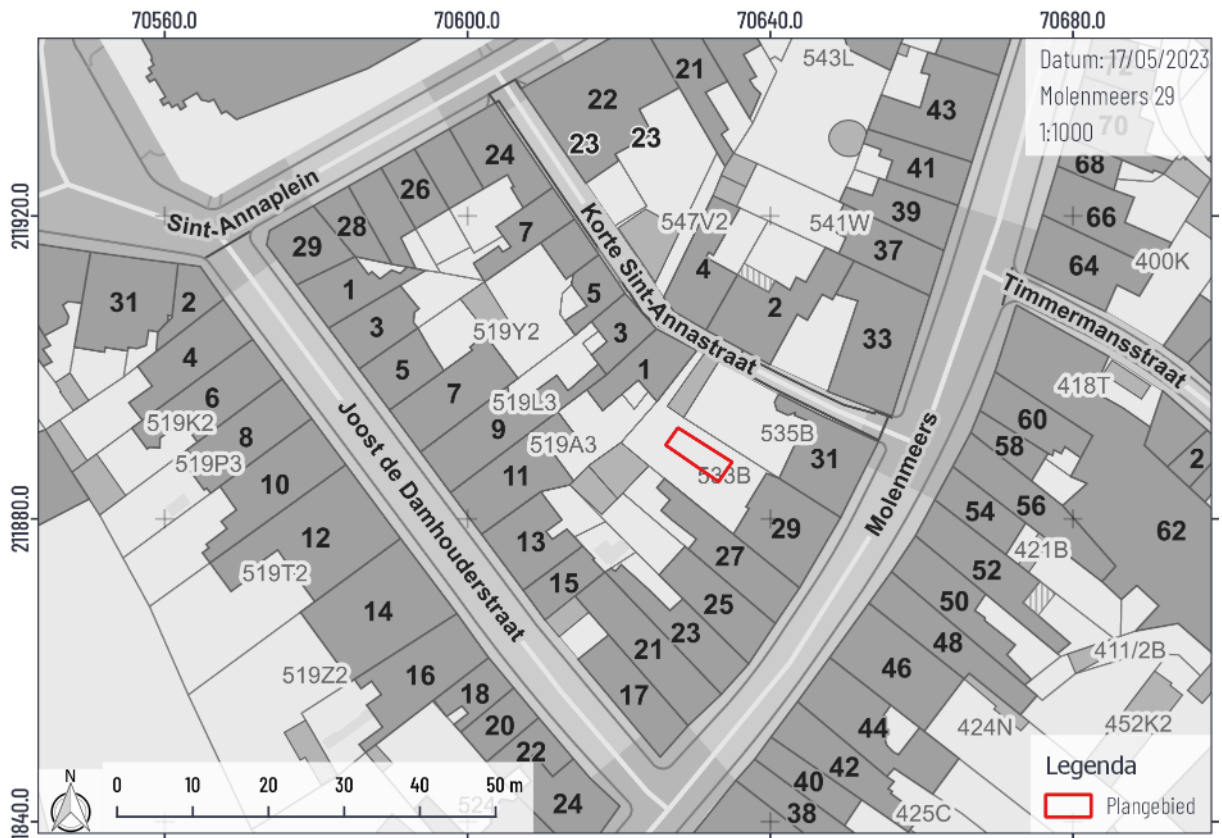
2 INLEIDING

Bij de aanleg van een zwembad in de tuin van de woonst aan de Molenmeers 29 in Brugge, werden een reeks archeologische structuren aangetroffen en gemeld aan de stadsarcheoloog van Brugge. Op 4 oktober 2017 ging Raakvlak ter plaatse om centraal in de tuin een zone van 8,5 bij 2,5m op te graven. In eerste instantie werden de vrijgegraven structuren onderzocht die de directe aanleiding vormden voor de melding. Vervolgens werd de rest van het zwembad onder archeologische begeleiding verdiept en werden ook de nieuw blootgelegde structuren onderzocht en gedocumenteerd. Raakvlak meldde de vondst bij het agentschap Onroerend Erfgoed op 18 oktober 2017.

De uitgewerkte resultaten van dit archeologisch onderzoek, de verdere verwerking van de onderzoeksgegevens en vondsten, en de interpretatie van de site binnen de ruimere historische context vormen het onderwerp van dit eindverslag.

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het onderzochte gebied (© OpenStreetMap).

Figuur 2: Kaart met kadastrale perceelnummers, perceelgrenzen en afbakening van het onderzochte gebied op GRB (© Digitaal Vlaanderen c).

Figuur 3: Recente orthofoto met aanduiding van het plangebied (© Digitaal Vlaanderen d).

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT, WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN HET ONDERZOEK

Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, was een vooraf bepaalde vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigden vernietigd te worden. Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

3.1 WERKWIJZE EN STRATEGIE

Op 4 oktober 2017 werd naar aanleiding van een vondstmelding aan de Molenmeers 29 in Brugge een onderzoeksteam van Raakvlak het terrein op gestuurd. Het veldwerk werd uitgevoerd onder leiding van Frederik Roelens, bijgestaan door Régy Poppe en Roland Decock. In eerste instantie lag de focus op het documenteren en registreren van het muurwerk in de noordoostelijke hoek van het plangebied, dat vrij kwam te liggen bij het uitgraven van het zwembad. Het verder uitdiepen van de zwembadcontour gebeurde vervolgens onder archeologische begeleiding.

Op een eerste niveau kwamen hierbij nog enkele bakstenen structuren en kuilen aan het licht. Dit eerste niveau werd aangelegd tot op ca. 95cm-mv (ca. 5,0m TAW.). Het tweede niveau werd aangelegd op een diepte van 160-165cm onder het maaiveld (ca. 4,35m TAW). Op deze diepte werden nog twee tonwaterputten en enkele kuilen geregistreerd.

De sporen en structuren werden handmatig opgekuist en geregistreerd op basis van foto's en een schets. Van de tonwaterputten werd vervolgens ook een fotoreeks genomen voor een fotogrammetrische 3D reconstructie. De beschrijving van de aangetroffen sporen en structuren gebeurde door middel van veldbeschrijvingen. Het grondplan werd samengesteld op basis van de zwembadcontour en de veldschetsen.

Bij de bakstenen structuren werd de nodige aandacht besteed aan het bekijken van de metselverbanden, morteltypes en het bepalen van de baksteenformaten. Het hout en de vulling van de twee tonwaterputten werden uitgebreid bemonsterd. Structuren die niet *in situ* bewaard konden blijven, werden na registratie afgebroken. De kuilen werden gecoupeerd.

Figuur 4: Aanleg van vlak 1 in het oostelijke uiteinde van de put.

3.2 LANDSCHAPPELIJKE CONTEXT

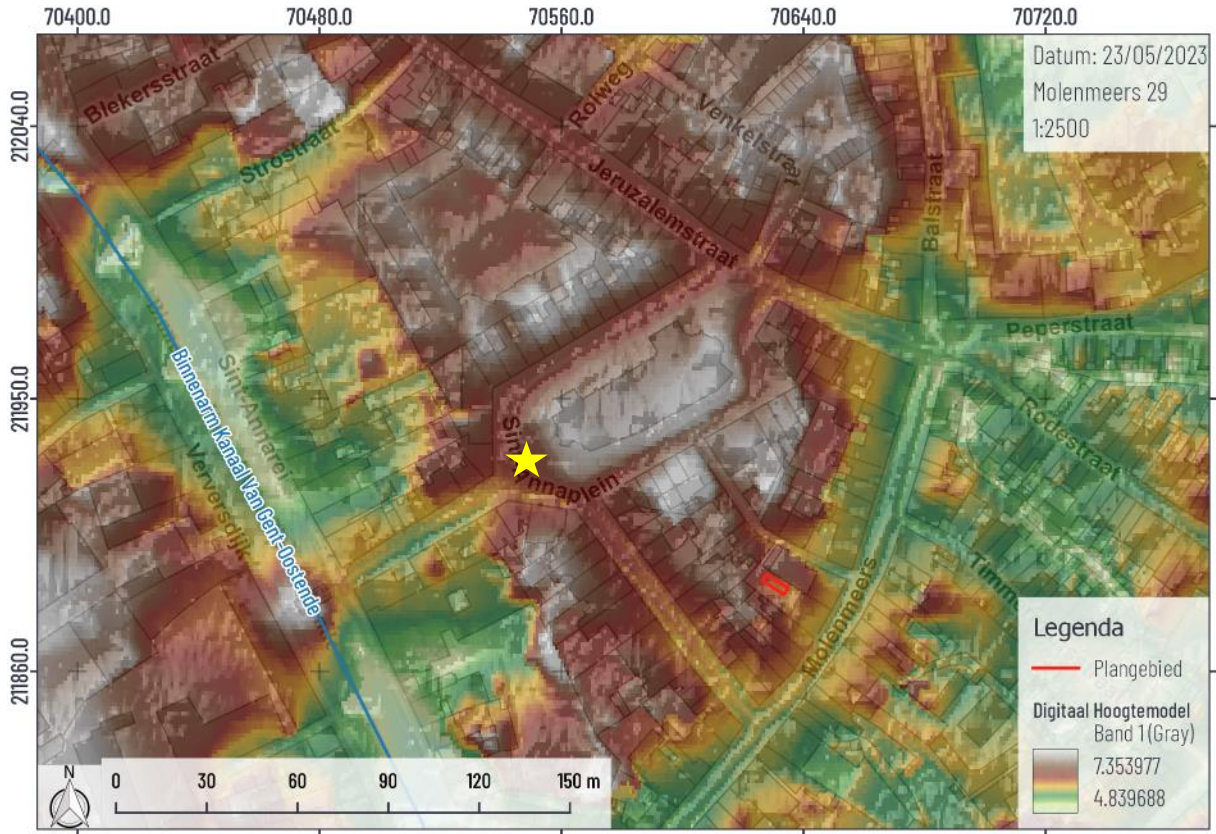
Het plangebied bevindt zich in de tuin van de Molenmeers 29, gelegen binnen het Sint-Anna kwartier in het oosten van de stad Brugge (ook wel Seminariekwartier). Het plangebied heeft een noordwest-zuidoost oriëntatie binnen het bouwblok dat begrensd wordt door de Molenmeers, Joost De Damhouderstraat, Korte Sint-Annastraat en het Sint-Annaplein. Ten noorden van dit bouwblok is de Sint-Annakerk gelegen. Naar het zuiden toe maakt de Molenmeers via de Oude Molenpoort de verbinding met het “Groot vierkant”, het stadsdeel dat zich in het hart van de stad ten noorden van de Burg ontwikkelt. Naar het noorden toe maakt de Molenmeers verbinding met de oost-west as van de Jeruzalemstraat en Peperstraat, die in oostelijke richting via de Kruispoort de stad verlaat (Figuur 2, figuur 3).

Het plangebied staat, net zoals de hele Brugse binnenstad, als bebouwde zone gekarteerd. Het originele bodemtype is dus niet gekend. Zoals de naam Molenmeers echter al doet vermoeden, lag het plangebied oorspronkelijk in een lagere en nattere zone binnen het landschap. Op de Marcus Gerardskaart uit 1562 is ten zuidoosten van de Molenmeers een meanderende waterloop te zien die uitmondt in de Sint-Annarei. Mogelijk gaat het om een natuurlijke waterloop waarvan het beekdal hier deels het landschap vorm geeft. Naar het noorden toe, ter hoogte van de Sint-Annakerk, zien we het opduiken van een dekzandrug. Door het ophogen van de terreinen in de late middeleeuwen is het oorspronkelijke reliëf wat afgevlakt. De top van de zandrug blijkt op basis van een archeologisch onderzoek rondom de Sint-Annakerk zich ter hoogte van het kruispunt Sint-Annaplein - Jeruzalemstraat – Venkelstraat te bevinden.¹

Een interessant bodemprofiel dat tijdens datzelfde onderzoek aan de Sint-Annakerk werd geregistreerd levert ons meer contextinformatie aan over het gebruik en de evolutie van de lagere

¹ De Mulder & Vanholme 2023.

nattere zones in de omgeving van het plangebied (figuur 5, figuur 6).² Initieel werden de lager gelegen terreinen in cultuur gebracht als intensief begraasd nat weiland. In periodes waarin de Reie periodiek buiten haar oevers trad, mogelijk gedurende de lente en winter, werd vervolgens humusrijk kleilig materiaal afgezet. Het gaat om afzettingen in een eerder rustige aquatische context. Hierop volgt een zeer abrupte en intensieve overstromingsfase met de afzetting van weg geërodeerd zandig materiaal. Na deze overstromingsfase wordt het terrein terug opgehoogd en zien we in dit pakket de ontwikkeling van een nieuwe ploeglaag.³

Figuur 5: Het projectgebied (rood) en het bodemprofiel aan de Sint-Annakerk (gele ster) aangeduid op het digitaal hoogtemodel (© Digitaal Vlaanderen b).

² De Mulder & Vanholme 2023.

³ Mikkelsen 2022.

Figuur 6: Profiel voor de ingang van de Sint-Annakerk.

3.3 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Aan de hand van de geschriften van Galbert van Brugge naar aanleiding van de moord op Karel de Goede, krijgen we een beter beeld op de stad in ontwikkeling in de eerste helft van de 12de eeuw. In de nasleep van de moord op de graaf wordt in 1127 en 1128 een eerste stadsomwalling aangelegd. Verder wordt ook melding gemaakt van stadsgrachten, stadspoorten, een burchtcomplex met klooster, een marktplein en vijf kerken. In deze periode bevindt het hier behandelde plangebied zich nog in een perifere zone buiten de stadskern.⁴ Zoals hierboven beschreven zijn de terreinen vermoedelijk grotendeels in gebruik als nat weiland, dat periodiek overstroomd wordt.

Het zijn de vorming van het Zwin in 1134, samen met de economische attractiviteit van het graafschap Vlaanderen en het verder ontplooiën van de Europese maritieme handel die ervoor zorgen dat Brugge in de loop van de 13de en 14de eeuw uitgroeit tot een machtige Europese handelsmetropool en geldmarkt. Vanaf de 14de eeuw komt daar ook nog de factor van het hof van de Bourgondische hertogen in het Prinsenhof bij.⁵

Door de bevolkingsgroei als gevolg van de hierboven vernoemde processen is men genoodzaakt om nieuwe terreinen buiten de eerste stadsomwalling aan te snijden en krijgen we de ontwikkeling van nieuwe stadswijken. Al aan het einde van de 13de eeuw is de noodzaak voor een tweede nieuwe

⁴ Hillewaert 2014; Inventaris Onroerend Erfgoed 2023a.

⁵ Hillewaert *et al.* 2011; Hillewaert 2014.

stadsomwalling duidelijk.⁶ Het is met de aanleg van deze tweede, laat-13de-eeuwse stadsomwalling dat het plangebied in het Brugse stedelijk weefsel wordt geïntegreerd.⁷

Dat er in de omgeving van het plangebied menselijke bedrijvigheid was op de overgang tussen volle- en late middeleeuwen, blijkt zowel uit de archeologische, historische en archivalische gegevens.

Ten zuiden van het plangebied, aan de Langestraat, worden de oudste perceelsafbakeningen in de 12de eeuw gesitueerd.⁸ Ook wordt de aanwezigheid van de eerste religieuze instellingen aan en in de buurt van diezelfde Langestraat bevestigd vóór de bouw van de tweede stadsomwalling in 1297. Het gaat onder meer om begijnen (vóór 1200) en dominicanen (1234).⁹

Tussen de 13de en 15de eeuw ontwikkelt zich een gemengde artisanale buurt binnen het Sint-Anna kwartier. Dit blijkt onder meer uit straatnamen zoals Oliestraat, Leestenburg en Potterierei. Historische bronnen bevestigen de aanwezigheid van olieslagers in de omgeving van de Oliestraat en Leestenburg. Ook de naam Potterierei laat weinig tot de verbeelding over. Sporen van het pottenbakkersambacht in de vorm van bijvoorbeeld stortpakketten pottenbakkersafval en/of pottenbakkersovens werden al meermaals archeologisch aangetroffen.¹⁰ Van een hoornbewerker zijn ook sporen aangetroffen op het bouwblok Snaggaardstraat-Hemelrijkstraat.¹¹

Rondom de Molenmeers zelf zijn zeker vanaf de 13de eeuw handschoenwerkers actief, die in de 15de-eeuwse bronnen ook wel eens *Meulenmeerschers* genoemd werden.¹² Dit ambacht beschikte vanaf 1390 over een ambachtshuis in de Speelmansstraat en hielden hun religieuze diensten in de Jeruzalemkapel. Er moet een grote concentratie aan textielarbeiders aanwezig geweest zijn in en rondom de Molenmeers. De aanwezigheid van water via het kronkelend reitje zal hierbij ongetwijfeld een troef zijn geweest.¹³ Tot het instorten van deze industrie in de tweede helft 15de eeuw zien we de aanwezigheid van paternostermakers ter hoogte van de Carmersstraat en Jeruzalemstraat.

Ondanks het volkse en artisanale karakter van de laatmiddeleeuwse buurt, zien we ook de aanwezigheid van verschillende residenties of pleziertuinen van enkele welgestelde ronkende namen. Ter hoogte van waar later de Sint-Annakerk (1497) zal worden opgetrokken, bevond zich oorspronkelijk het Hof van Praet (later Hof van Vere). Iets verder naar het noordoosten, ter hoogte van de Rolweg worden daarnaast ook de pleziertuin/residentie van de heren van Maldegem, het hof en Jeruzalemkapel van de Adornes, en het “heester” van de graven van Vlaanderen vermeld.¹⁴

Het sociaal-economisch verval van de wijk in de 16de eeuw blijkt onder meer uit een interessant tijdsdocument gericht aan Karel V uit 1554. Enkele kerkmeesters verzoeken de toestemming om een loterij te organiseren voor de financiering van de Sint-Annakerk, die al meer dan 40 jaar aansleept. In hun betoog voeren ze aan dat de wijk door de achteruitgang van handel en commerce sterk ontvolkt is. Daar waar vroeger nog vele goeie parochianen “zoals drapiers en mutsenmakers/-scheerders” in grote getalen woonden.¹⁵

Vanaf deze periode zijn we ook cartografisch goed geïnformeerd over het plangebied. Tot in de 19de eeuw heeft de zone ten noorden van de Molenmeers duidelijk een meer open karakter. De lintbewoning concentreert zich langsheen de Molenmeers en de Leffingestraat / Sint-Annarei. Het perceel van Molenmeers 29 wordt aan zijn noordkant begrensd door de kerkhofmuur van de Sint-Annakerk. Het kerkhofareaal neemt een groot deel van de open ruimte in. Daarnaast is nog een open.

⁶ Hillewaert *et al.* 2011; Hillewaert 2014.

⁷ Roelens *et al.* 2021.

⁸ Roelens *et al.* 2021.

⁹ Roelens *et al.* 2021.

¹⁰ De Witte 1980; De Witte 1983; De Witte *et al.* 1989.

¹¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023b.

¹² Roelens *et al.* 2021.

¹³ Roelens *et al.* 2021.

¹⁴ Roelens *et al.* 2021.

¹⁵ Roelens *et al.* 2021.

zone met enkele kleine waterpartijen zichtbaar, geklemd tussen de kerkhofmuur en de tuinen van de woningen langsheen de Leffinghestraat / Sint-Annarei. Van de Joost de Damhouderstraat is nog geen sprake (figuur 7).

Voor grote aanpassingen aan het Sint-Annawartier is het wachten tot de urbanisatiecampagne na 1860. De werken met de grootste impact zijn het ruimen van het kerkhof en het intekenen van de nieuwe rooilijnen. De Joost de Damhouderstraat wordt aangelegd en de Korte Sint-Annastraat licht geheroriënteerd. De verdere indichting van de woonblokken langsheen de Joost de Damhouderstraat en de Korte Sint-Annastraat is dus een laat 19de-eeuwse realiteit (Figuur 8).

Figuur 7: Uitsnede uit de kaart van Marcus Gerards (1562) met aanduiding van het onderzoeksgebied (© Rijksarchief Brugge).

Figuur 8: Detail van de Popp-kaart (1842-1879) met aanduiding van het onderzoeksgebied (© Digitaal Vlaanderen a).

4 ARCHEOLOGISCHE BESCHRIJVING VAN DE SITE

Het aangetroffen sporenbestand bestond uit 11 archeologisch relevante sporen, die in twee niveaus werden geregistreerd.

4.1 SPORENNIVEAU 1

Bij aanleg van het eerste niveau werden enkele bakstenen structuren geregistreerd. Een eerste sporengroep bevond zich in de noordoostelijke hoek van het plangebied (Figuur 9). De sporen werden aangesneden op een diepte tussen 65cm en 90cm-mv (maaiveld op ca. 5,9m TAW.)

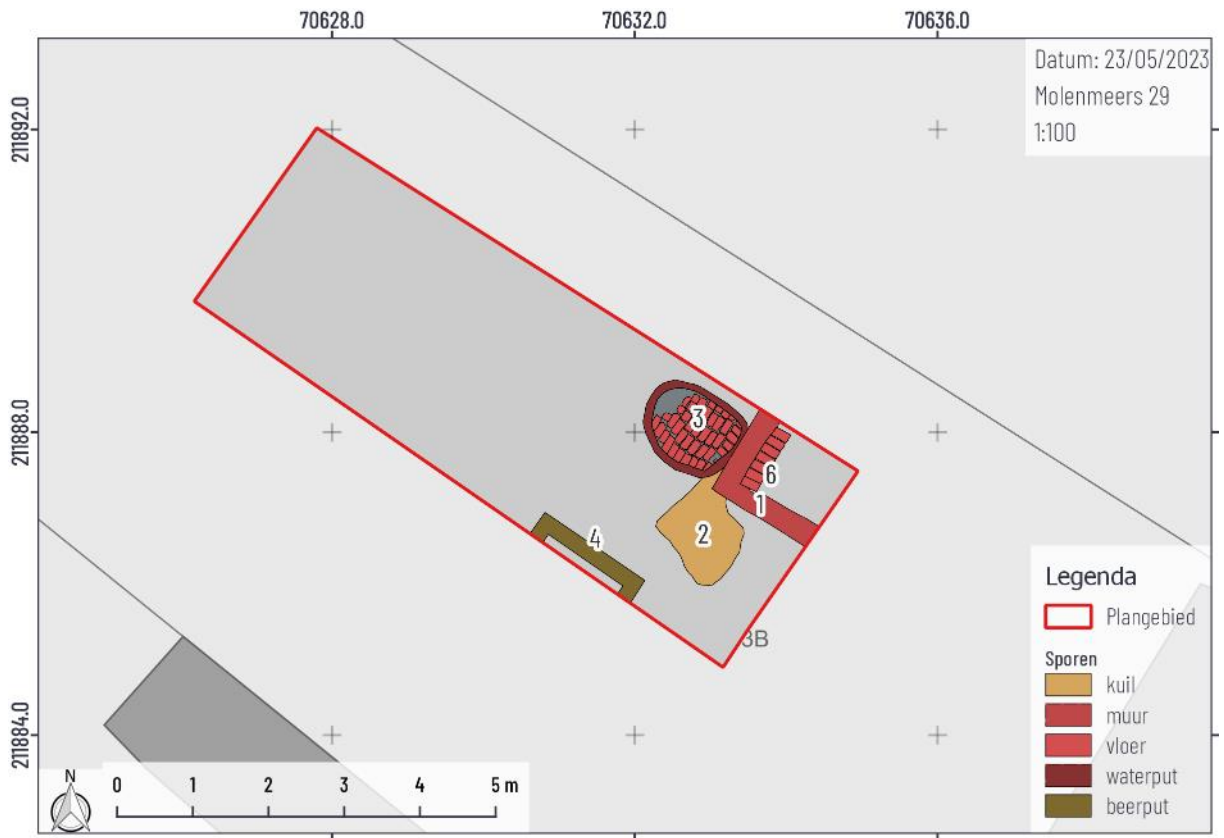
Het stratigrafisch jongste spoor is een beerput opgebouwd uit rode baksteen (S3) (Figuur 10). Deze ovale structuur meet 120 bij 95cm en werd opgebouwd met een grijze zandige mortel en een baksteenformaat van 20,5 x 9 x 4,5cm. Voor de bodem van de put werd gebruik gemaakt van een reeks lichtgele baksteenfragmenten (S6). De beerput werd tegen en over het muurwerk van spoor 1 gebouwd. Een sterk organisch grijs pakket, dat aan het licht kwam tijdens het verdiepen onder de put, kreeg als spoornummer 20 (Figuur 12).

Spoor 1 werd aangesneden op een diepte van 95cm-mv (Figuur 10, Figuur 11). Het gaat om een bakstenen beerput waarvan het zichtbare muurwerk in een L-vorm doorheen de noordoostelijke hoek van het plangebied loopt, om vervolgens in de noordelijke en oostelijke putwand te verdwijnen. Het muurwerk is één baksteen dik en werd opgetrokken in een onregelmatig verband. Voor de opbouw werd gebruik gemaakt van rode, lichtrode en lichtgele bakstenen met een formaat van 26,5 x 13 x 5cm en 27 x 14,5 x ? cm en een witte zandige kalkmortel. Tegen de binnenzijde van dit L-vormig muurwerk werd nog een enkele baksteenrij aangelegd. Aangezien deze rij uniform onder een hoek van ca. 25° werd geplaatst, gaat waarschijnlijk om de aanzet van het gewelf.

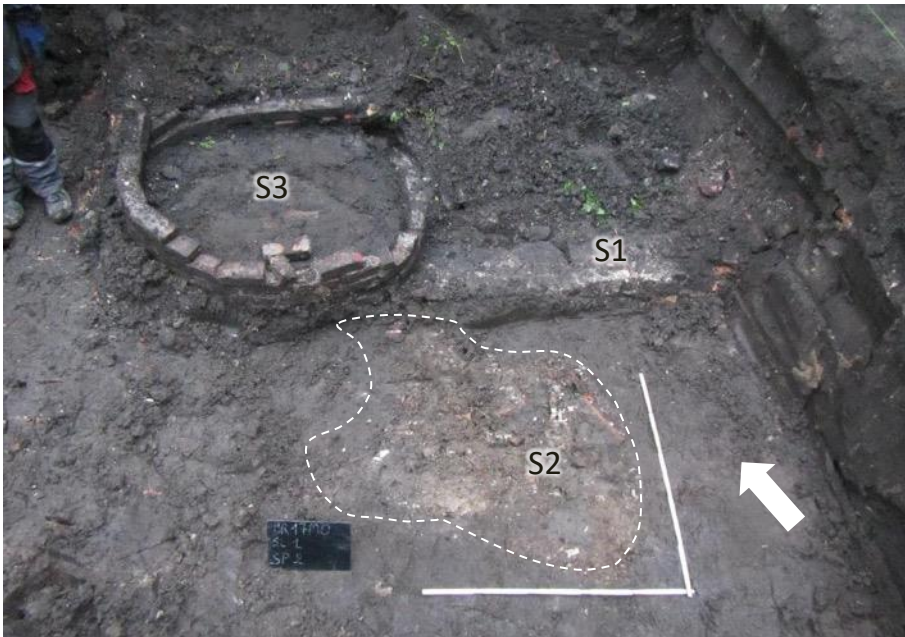
Net ten zuiden van beerputten (S3) en (S1) werd nog een afvalkuil geregistreerd. Dit spoor, spoor 2, heeft een onregelmatige vorm en beslaat een oppervlakte van ca. 100 x 90cm. In coupe had de sterk puinige vulling een maximale diepte van ca. 20cm (Figuur 9, Figuur 10).

Een laatste baksteenstructuur (S4) werd slechts deels in de zuidwand van het plangebied geregistreerd (Figuur 9, Figuur 13, Figuur 14). Deze structuur kwam vrij snel aan het licht, op een diepte van slechts 15cm-mv. Het gaat om een beerput waarvan de basis uit onregelmatige kalksteenbrokken bestond en waarvan het muurwerk nog 8 baksteenlagen hoog bewaard was. Op de binnenzijde van de beerput was een aankoetsel of laag met pekachtige consistentie zichtbaar. In de vulling van de beerput werd een grote hoeveelheid 19de en 20ste-eeuws aardewerk gerecupereerd.

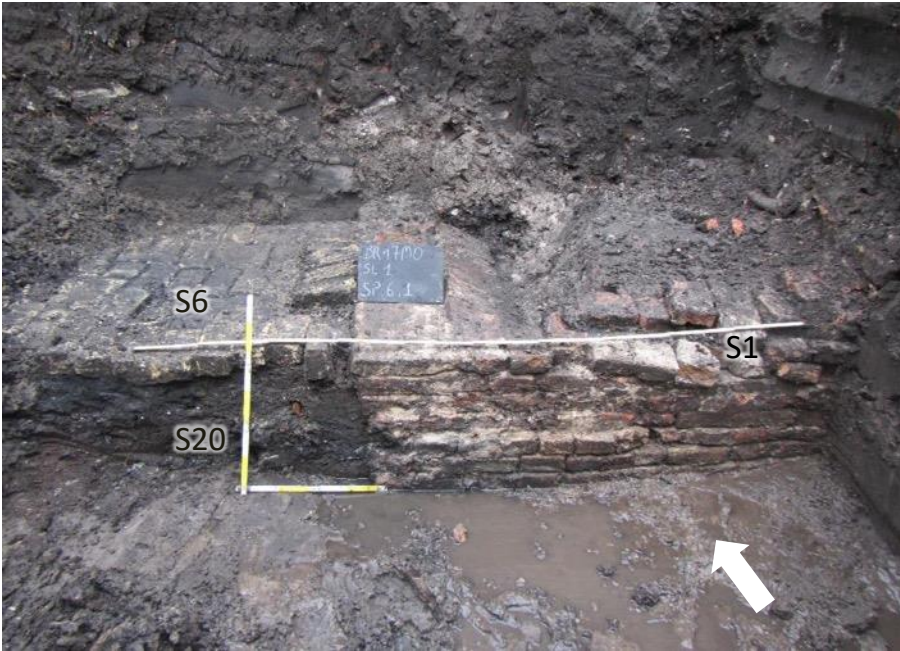

Figuur 9: Overzicht sporen niveau 1.

Figuur 10: Overzichtsfoto van beerput S1, beerput S3 en kuil S2 in niveau 1.

Figuur 11. Zijaanzicht op beerput S1, de vloer S6 van beerput S3 en de daaronder gelegen organische laag S20.

Figuur 12: Beerput S1 en bakstenen vloer S6 van beerput S3.

Figuur 13. Detailfoto van beerput S4 in de zuidwand van de werkput.

Figuur 14. Coupe doorheen de beerput S4.

4.2 SPORENNIVEAU 2

Het tweede sporenniveau werd aangelegd op een diepte van *ca.* 160 – 175 cm-mv (*ca.* 4,35m TAW.). Op dit niveau werden nog enkele grondsporen en twee tonwaterputten geregistreerd (Figuur 15).

Bij de grondsporen gaat het om twee kuilen. Een eerste kuil (S5) bevond zich in de zuidoostelijke hoek van het plangebied (Figuur 16). Het gaat om een ovaalvormig spoor van 135 x 120cm met een homogeen grijze zandige vulling. In coupe bleek de kuil nog een *ca.* 15-20cm diep bewaard. Een tweede kuil (S7) kwam aan het licht bij het verdiepen onder de waterput (S3) uit het eerste niveau (Figuur 17). Deze kuil kon nog half in het vlak geregistreerd worden, maar verdwijnt vervolgens onder het muurwerk van S1. Ook hier gaat het om een ovaalvormig spoor van *ca.* 100cm lang, met homogeen grijze zandige vulling.

Ten westen van deze kuilen werd bij de aanleg van het vlak op twee houten tonwaterputten gestoten (Figuur 18). Beide waterputten liggen een halve meter uit elkaar. Het meest zuidelijk gelegen exemplaar (S8) heeft een diameter van *ca.* 64cm. De ton was vanaf niveau 2 nog 120cm diep bewaard. Van ton S8, waren nog acht duigen bewaard, ze werden samengehouden door een reeks hoepels die vervaardigd werden met drie bundels van flexibele dikke wilgentakken.

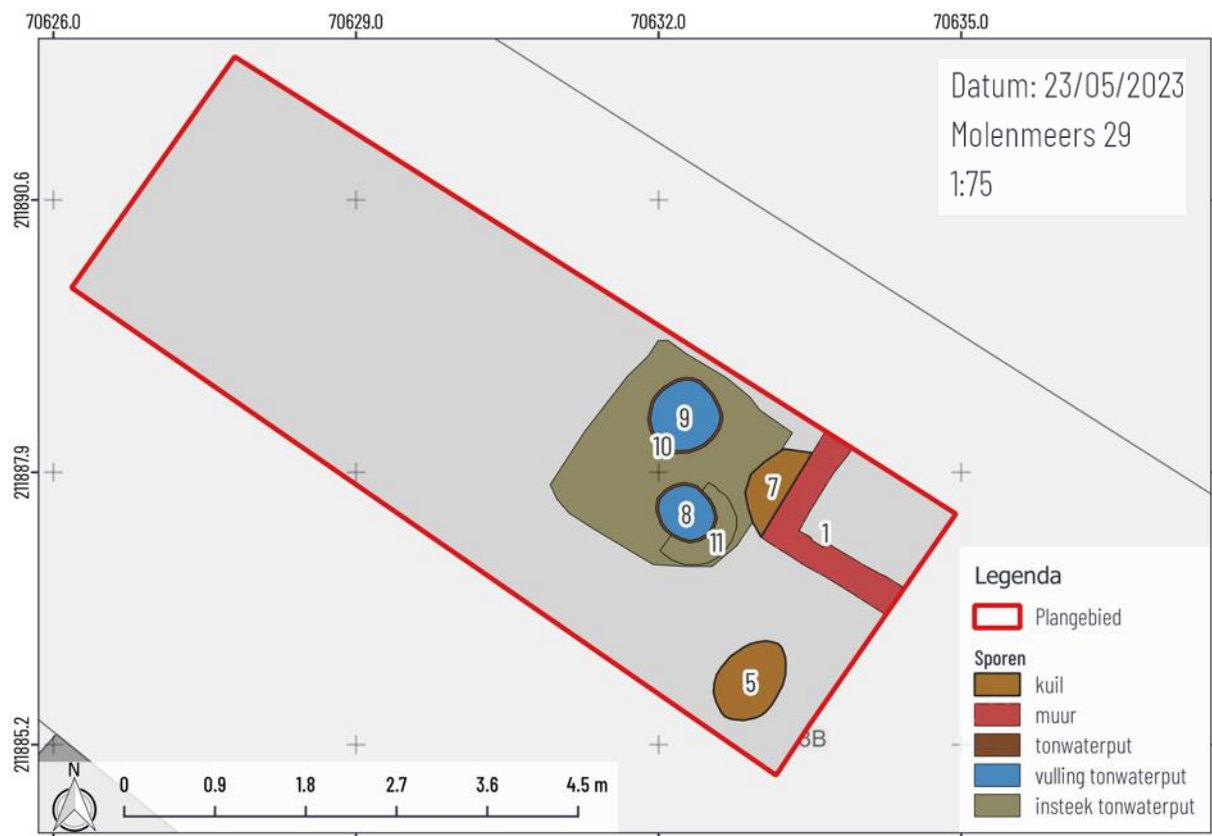
Van de tweede ton was de top iets minder goed bewaard, wat resulteerde in een iets grotere diameter van *ca.* 75cm. Bij dit exemplaar waren nog 9 duigen aanwezig. Ook hier zien we hoepels van takkenbundels, die halverwege- en onderaan de ton deels bewaard waren. Op één van de duigen is een rechthoekig bomgat zichtbaar, dat nog steeds afgedicht is met een bomgatplankje van 5 bij 6cm. Een tweetal centimeter onder dit bomgat is nog een ronde doorboring zichtbaar met een diameter van 2cm. Mogelijk gaat het om een recentere aanpassing. Op de duig naast het bomgat is ook een kruisvormige inkerving als merkteken zichtbaar (Figuur 20).

Tijdens de opgraving werd het rechthoekig spoor S10 als de insteek van beide tonwaterputten geïnterpreteerd. Op de genomen foto's kunnen echter twee afzonderlijke insteeken herkend worden. De oudste insteek is spoor 10, een groot rechthoekig spoor met een homogeen donkergrijze vulling van *ca.* 1,8 bij 1,7m. Het gaat om de insteek van tonwaterput 9.

De tweede, stratigrafisch jongere, insteek van tonwaterput S8 doorsnijdt spoor 10 en werd dus initieel op het terrein niet herkend. Het gaat om een ronde uitgraving met een diameter van 85cm. Het ontbreken van vlakfoto's voorafgaand aan het couperen, zorgen ervoor dat slechts de oostelijke helft met zekerheid in vlak te reconstrueren valt. Ongetwijfeld mag de cirkel- of ovaal echter gewoon rondom ton vervolledigd worden.

In coupe is de aanlegtrechter nog duidelijk zichtbaar (Figuur 18). Hij bestaat uit een homogeen donkergrijze vulling die tijdens het veldwerk helaas ook als spoor 10 werd geïnterpreteerd en dieper gelegen homogeen lichtbruine vulling (S11). De vondsten die uit spoor 10 werden ingezameld dienen dus met de nodige voorzichtigheid behandeld te worden, aangezien het om materiaal uit twee verschillende contexten gaat.

Figuur 15. Overzicht sporen niveau 2.

Figuur 16. Detailfoto van kuil S5.

Figuur 17. Detailfoto van kuil S7 en beerput S1.

Figuur 18. Overzichtsfoto van de tonwaterputten S8 (rechts) en S9 (links), met ook de insteek van tonwaterput S8 goed zichtbaar.

Figuur 19. Overzichtsfoto van tonwaterput S9, met linksonder het spongat en de kruisvormige en rechthoekige merktekens zichtbaar.

Figuur 20. Detail van het rechthoekig bomgat met daaronder een recentere ronde doorboring en het kruisvormig merk, aangebracht op tonwaterput S9.

4.3 OVERZICHT VAN DE SITE

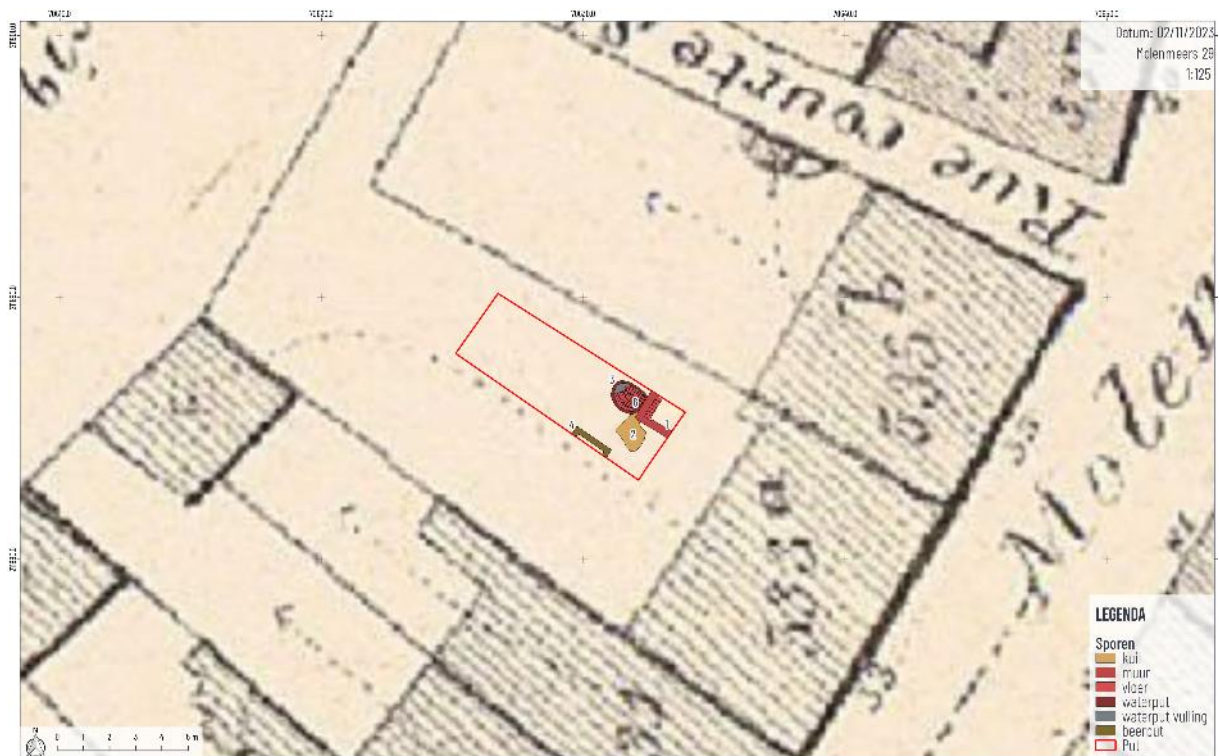
De archeologisch aangetroffen sporen bevinden zich allen op het achtererf van het perceel Molenmeers 29. De sporen vallen chronologisch uiteen in twee fases.

De meest recente fase, waartoe de beerputten (S3) en (S4) behoren, situeren we in de 18de en 19de eeuw. Het gaat ook stratigrafisch om de jongste sporen. De tweede fase, waartoe voornamelijk de sporen in het tweede vlak behoren, kunnen gedateerd worden in de late middeleeuwen. Op basis van de gebruikte baksteenformaten bij beerput S1, zou deze structuur in de 14de eeuw gesitueerd kunnen worden.¹⁶ De overige sporen, waaronder de twee tonwaterputten (S8, S9), werden op basis van het aardewerk ook in de late middeleeuwen gedateerd. De demping van beide tonwaterputten vond plaats in de 15de eeuw. Hierbij blijkt tonwaterput S8, zowel stratigrafisch als op basis van het aardewerk, het jongste exemplaar te zijn. Voor de jongste tonwaterput kon deze datering verfijnd worden tot de tweede helft van de 15de eeuw (zie 4.4.1).

De sporen zijn te linken aan het gebruik van het terrein als onbebouwde zone waarin zich achtererfstructuren bevonden. De functie als achtererf kan op basis van het historische kaartmateriaal reeds teruggebracht worden tot de 16de eeuw (figuur 7, figuur 21). De ontwikkeling van de middeleeuwse wijk is archeologisch en historisch terug te brengen tot de 13de eeuw en daarmee waarschijnlijk ook het gebruik van deze zone als achtererf.

¹⁶ Debonne 2015.

Figuur 21: Projectie van de sporen uit vlak 1 op de Popp-kaart (1842-1879) (© Digitaal Vlaanderen a).

4.4 VONDSTEN EN STALEN

Bij het archeologisch onderzoek werden in totaal 414 vondsten ingezameld. 337 van deze vondsten komen uit context en worden verder besproken. De overige vondsten zijn losse vondsten die werden ingezameld maar in kader van dit eindverslag niet verder worden uitgewerkt gezien hun geringe waarde binnen het onderzoek van deze toevalsvondst. De vondstencontexten kregen tijdens het veldwerk vondstnummers toegekend. Van alle vondsten uit context werd een assessment opgesteld.

Daarnaast werden de twee tonwaterputten spoor 8 en 9 geselecteerd voor een meer gedetailleerde verwerking van het vondstmateriaal. Uit de beide tonwaterputten werd een aanzienlijke hoeveelheid aardewerk ingezameld. Daarnaast werden beide structuren ook intensief bemonsterd voor eventuele natuurwetenschappelijke analyses. Beide waterputten dateren uit de periode waarin het Sint-Annakwartier zich ontwikkelt tot een bloeiende laatmiddeleeuwse artisanale wijk. Al deze elementen in acht genomen, kunnen we hier spreken van een onderzoek met een hoog archeologisch potentieel.

Door miscommunicatie tijdens de verwerking door Raakvlak is het grootste deel van de stalen voor natuurwetenschappelijk onderzoek helaas verloren gegaan. Concreet gaat het om de duigen van beide tonwaterputten, alsook de genomen macro- en pollenstalen. Wel nog bewaard zijn de hoepels in wilgenhout van beide tonnen (tabel 1).

Projectcode	Spoor	Categorie	Beschrijving
BR17MO	8	hout	hoepels tonwaterput
BR17MO	9	hout	Hoepels tonwaterput

Tabel 1: Overzicht van de nog resterende stalen.

De vondsten en onderzoeksdocumenten kennen een voorlopige bewaring in het onroerendergoeddepot De Pakhuizen (Komvest 45, 8000 Brugge) in afwachting van een definitieve deponering in ditzelfde depot. Onder de voorlopige deponering in het erfgoeddepot zijn de vondsten opgeslagen in 7 dozen met projectcode BR17MO. Ook de resterende stalen worden onder deze projectcode geconserveerd.

Het vondstmateriaal werd gerecupereerd uit zeven sporen. Het gaat in hoofdzaak om aardewerk (n=365), een kleine hoeveelheid keramisch bouw materiaal (n=30), dierlijk bot (n=20), 4 metaalvondsten (n=4) en 1 stuk amber. De meeste vondsten werden gerecupereerd bij het manueel vrij leggen, couperen en uithalen van de sporen. Een eerste assessment van het aardewerk gebeurde bij Raakvlak door Jan Huyghe. Ook de determinatie van de metaalvondsten en de houtsoortdeterminatie gebeurde bij Raakvlak door respectievelijk Roland Decock en Griet Lambrecht. De verdere uitwerking van het aardewerk en keramisch bouw materiaal gebeurde bij RAAP door Natan Heibüchel, Branco Lannoy, Arno van den Dorpel en Jelle De Mulder. Het dierlijk botmateriaal werd bekeken door Nele Vanholme.

Voor het eerste opgravingsniveau wordt het vondstmateriaal uit de beerputten - (S3) en (S4) - gesitueerd in de 18de en 19de eeuw. Het aardewerk uit de afvalkuil (S2) is iets ouder en dateert uit de late 15de of 16de eeuw.

De sporen en structuren uit opgravingsniveau twee zijn ouder. De dempingsfase van de tonwaterputten (S8, S9) en de aanlegtrechter van S8 kunnen in de 15de eeuw gesitueerd worden. In de grote aanlegtrechter (S10) is het beeld wat meer troebel, met hoofdzakelijk aardewerk uit de 15de eeuw maar ook enkele 14de-eeuwse exemplaren. Hier moet echter rekening gehouden worden met mogelijk residuele stukken.

4.4.1 Aardewerk

In de volgende paragrafen worden de aardewerkcontexten verder besproken per spoornummer. Bij de studie op de aardewerkcontexten werd voornamelijk gebruik gemaakt van het werk van K. De Groot uit 2008, M. Bartels uit 1999, en D. Gaimster uit 1997, aangevuld met andere relevante literatuur.

4.4.1.1 Spoor 2 vondstnummer 16

In de kuil spoor 2 werd een beperkte hoeveelheid aardewerk aangetroffen die qua datering kan gesitueerd worden in de 16de eeuw. Opvallend in de context is het afwezig zijn van grijs aardewerk. De context bestaat dan ook in hoofdzaak uit rood geglazuurd gebruiksaardewerk aangevuld met enkele fragmenten steengoed. Bij het roodbakkend aardewerk is het fragment van een geel geglazuurd bord met sgraffito decoratie een interessant stuk.

Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
2	steengoed		wandscherven	14-17de eeuw	1	2
2	roodbakkend	pan		13-16de eeuw	1	1
2	roodbakkend		wandscherven	middeleeuwen-nieuwe tijd	1	29
2	roodbakkend	voorraadpot		13-16de eeuw	1	2
2	roodbakkend	papkorn		13-16de eeuw	1	1
2	roodbakkend		bodem op standvinnen met intern geel glazuur	14-17de eeuw	1	1
2	roodbakkend		bodem op standvinnen met roet	middeleeuwen-nieuwe tijd	1	1
2	roodbakkend	grape		middeleeuwen-nieuwe tijd	3	4
2	roodbakkend	bord	Bord met sgraffito decoratie	15-16de eeuw	1	1

Tabel 2: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S2.

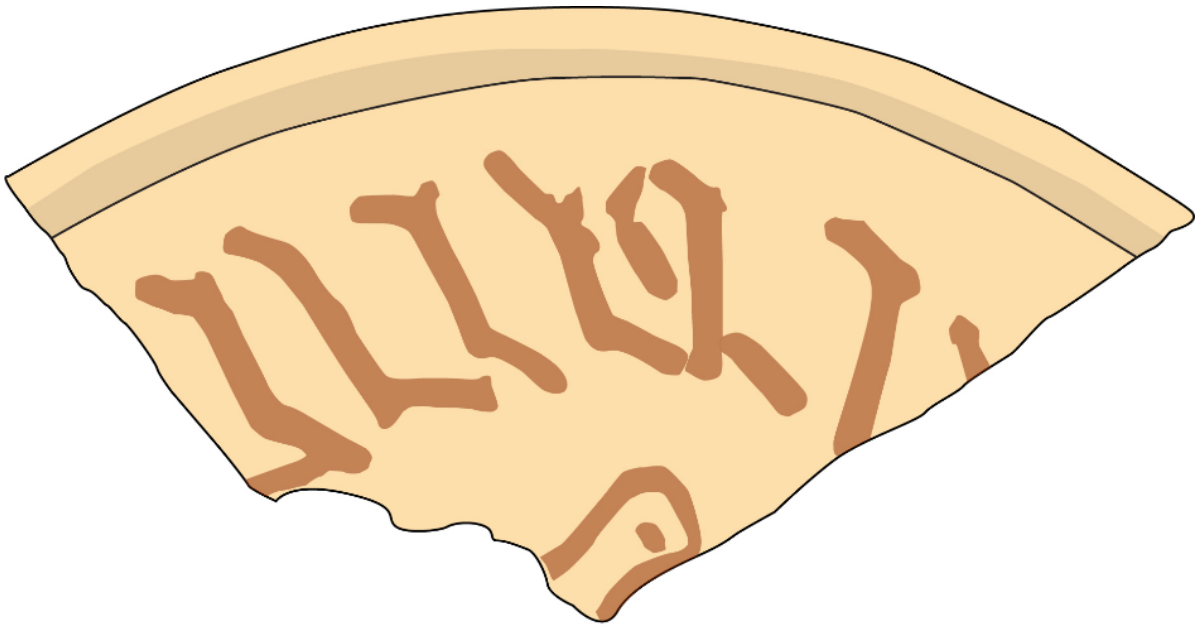

Figuur 22: Overzicht van het rood aardewerk uit S2.

Figuur 23: Siegburg steengoed (links), en een bord met sgraffito decoratie (rechts) uit S2.

2,5cm

Figuur 24: Bovenaanzicht van het bord met sgraffito decoratie uit S2.

Figuur 25: Technische tekening van het bord met sgraffito decoratie uit S2.

4.4.1.2 Spoor 3, vondstnummer 17

In de vulling van de waterput S3 werd een gemengde context van aardewerk gerecupereerd met een uiteenlopende datering. Het voorkomende gebruiksaardewerk bevat zowel geïmporteerde stukken als eerder lokale fabricaten. De grote groep aan faience aardewerk en 1 stuk industrieel wit aardewerk toont de recente aard van de context (18-19de eeuw).

Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
3	grijsbakkend		wandscherven	12-16de eeuw	1	7
3	grijsbakkend	kom		12-16de eeuw	1	1
3	grijsbakkend	voorraadpot		13-16de eeuw	1	1
3	roodbakkend	kom	papkommen en gewone kommen, rand van papkom met draperie-duimdrukken en eronder een geprononceerde doorn; (pap)kom (2 scherven) met kleine diameter; soms met horizontaal worstoor (horizontaal).	17de eeuw	5	18
3	roodbakkend	teíl	beroet aan de buitenzijde	17de eeuw	1	1
3	roodbakkend	pan			1	1
3	roodbakkend	bord	bord lokale imitatie in rood aardewerk van Werra aardewerk	1ste helft 17de eeuw	1	1
3	steengoed	kruik	Westerwald	17-19de eeuw	1	1
3	steengoed	kruik		15-18de eeuw	1	1
3	steengoed		wandscherf en uitgeknepen bodem (kan/kruik)	14de-1ste helft 16de eeuw	1	2
3	majolica	bord	bord	16de-18de eeuw	1	1
3	faience aardewerk		1 pot, 1 versierde standring, 1 grote kruik of vaas, 3 losse wandscherven en 1 kommetje.	17de-19de eeuw	5	15
3	witbakkend	grape	groene glazuur extern en gele glazuur intern.	16de – 17de eeuw	2	2
3	industrieel wit	kom	gedrukte decoratie	19-20ste eeuw	1	1
3	pijpaardewerk	pijp	steeltjes	15-20ste eeuw	1	2

Tabel 3: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S3.

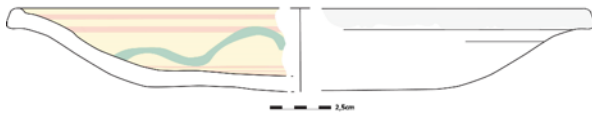
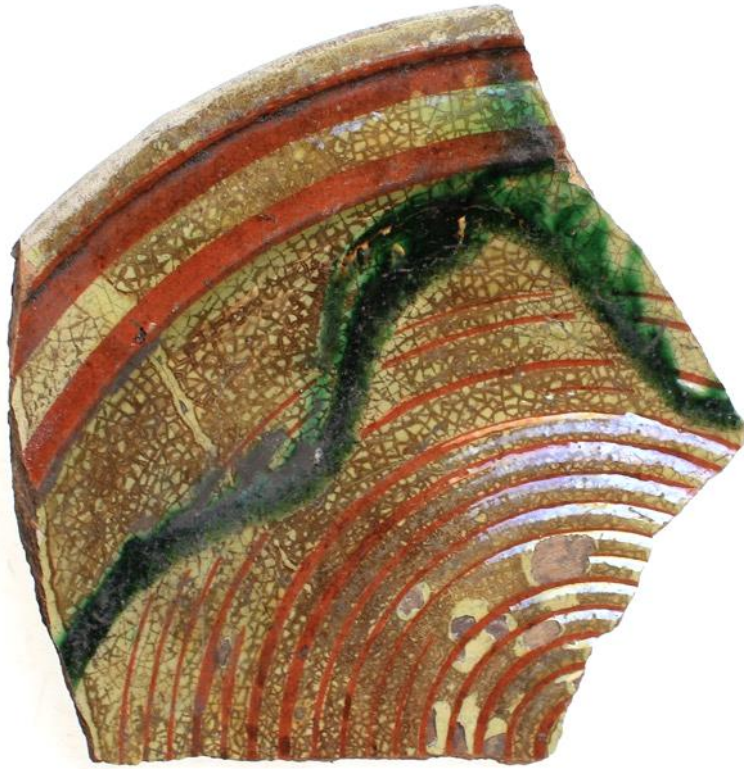
Figuur 26: Zicht op de fragmenten majolica, faience en industrieel wit aardewerk uit S3.

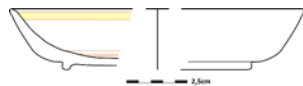
Figuur 27: Selectie van het oxiderend gebakken aardewerk uit S3.

Figuur 28: bord in rood aardewerk, mogelijk een imitatie van Werra aardewerk.

Figuur 29: Bord in rood aardewerk, mogelijk een imitatie van Werra aardewerk, uit S3.

Figuur 30: Kommetje uit faience aardewerk met handgeschilderde decoratieve patronen aan de binnenzijde.

4.4.1.3 Spoor 4, vondstnummer 22 & 23

Het aardewerk afkomstig uit de beerput S4 toont een gemengde context waarbij laatmiddeleeuws materiaal aanwezig is tussen recenter aardewerk daterend tot in de 18de eeuw, en mogelijk nog jonger tot in de 19de eeuw. De gemengde aard van de context kan mogelijk te maken hebben met het dempen van de beerput. Het aanwezige gebruiksaardewerk bevat zowel geïmporteerde stukken als lokale fabricaten. Interessant is het voorkomen van enkele stukken witbakkend aardewerk met mangaanspikkels in de context waaronder een pan en 2 kamerpotten. Gelijkaardige versiering is gekend uit Friesland en Gouda in 18de en 19de eeuw en wordt ook wel vlekkengoed genoemd. Bij de Nederlandse voorbeelden gaat het echter om grotere mangaanstippen, waardoor we hier voor een meer neutrale benaming opteren.¹⁷ Deze aardewerkstukken dateren vermoedelijk uit de gebruiksfase van de beerput en zijn te plaatsen in de 18de of 19de eeuw.

Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
4	grijsbakkend	voorraadpot		late middeleeuwen-nieuwe tijd	1	2
4	grijsbakkend	pan		late middeleeuwen	1	4
4	grijsbakkend		wandscherf	late middeleeuwen	1	6
4	roodbakkend	pan		late middeleeuwen-nieuwe tijd	1	1
4	roodbakkend		wandscherf met mangaanspikkels	17-19de eeuw	1	1
4	steengoed	kan		13-16de eeuw	1	2
4	roodbakkend		wandscherf	middeleeuwen-nieuwe tijd	1	1
4	roodbakkend		wandscherf en oor met aan binnenzijde rood glazuur en buitenzijde geel glazuur.	16-19de eeuw	2	2
4	roodbakkend	hengselpot	hengselpot	16-19de eeuw	1	1
4	roodbakkend		kan met vlakke bodem	17-19de eeuw	1	1
4	roodbakkend	voorraadpot	voorraadpot	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1	1
4	roodbakkend	kan	kan op standring	nieuwe tijd	1	1
4	roodbakkend	grape		late middeleeuwen-nieuwe tijd	2	2
4	roodbakkend	pan		late middeleeuwen-nieuwe tijd	1	1
4	roodbakkend	kom	Kom met horizontaal oor	late middeleeuwen-nieuwe tijd	2	2
4	roodbakkend	kamerpot	één exemplaar met loodglazuur, één exemplaar met geglazuurde sliblaag resulterend in een intern gele en extern groene versiering	late middeleeuwen-nieuwe tijd	2	3
4	witbakkend		grape intern geel extern groen geglazuurd	16-19de eeuw	1	2
4	witbakkend	kom	kom met groene glazuur aan buitenzijde en geel aan binnenzijde	16-18de eeuw	1	1
4	witbakkend	kamerpot	Kamerpot versierd met mangaanspikkels	18-19de eeuw	2	2
4	witbakkend	zalfpot		15-18de eeuw	1	1
4	witbakkend	steelkom	Steelkom versierd met mangaanspikkels	17-19de eeuw	1	1
4	faience aardewerk		wandscherf	17-19de eeuw	1	1

Tabel 4: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S3.

¹⁷ Bartels 1999, 164-165.

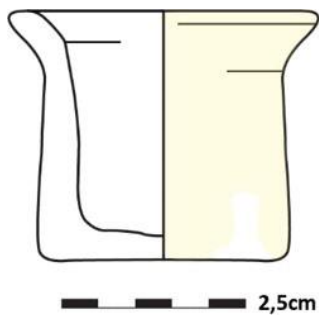

Figuur 31: Vondsten afkomstig uit S4 (1/2).

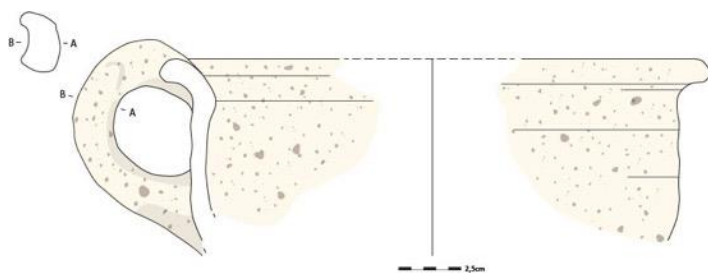

Figuur 32: Vondsten afkomstig uit S4 (2/2).

Figuur 33: Foto en tekening van het witbakkend geel geglaazuurd potje afkomstig uit S4.

Figuur 34: Kamerpot in witbakkend aardewerk, versierd met mangaanspikkels, afkomstig uit S4.

4.4.1.4 Spoor 8, vondstnummer 1

De tonwaterput S8 bevat een gesloten context van gebruiksaardewerk uit de late middeleeuwen. Qua bakselgroepen ligt de nadruk op zowel grijs als rood aardewerk. Naast dit lokaal vervaardigd aardewerk komt ook een klein aandeel importaardewerk voor, in de vorm van Rijnlands steengoed. De vormenschat binnen het aardewerk is vrij beperkt. Op basis van de aardewerkvondsten kan vastgesteld worden dat S8 uit de 15de eeuw dateert.

In totaal werden 144 scherven gerecupereerd uit het spoor. Het aandeel rood aardewerk is het hoogst vertegenwoordigd met bijna 55% (n=79) van het totaal aantal aangetroffen scherven. Het grijs aardewerk komt op de tweede plaats, met een aandeel van 38% (n=55). Het importmateriaal, bestaande uit steengoed, beslaat 7% (n=10) van alle scherven uit S8. De procentuele verdeling binnen deze context sluit aan bij de verwachte verhoudingen tussen de verschillende bakselgroepen in laatmiddeleeuwse contexten.

Bij de verdeling op basis van het minimum aantal individuen (MAI) zijn de verhoudingen gelijkaardig. Hierbij is het rood aardewerk weer de grootste groep met 8 individuen, gevolgd door het grijs aardewerk dat 7 individuen bevat. De bakselgroep steengoed telt 4 individuen. Het minimum aantal individuen is te beschouwen als een indicatie of benadering en betreft geen perfecte weerspiegeling van het werkelijke aantal. Er is gekozen om het MAI vast te stellen op alle randscherven, aangevuld met enkele unieke, diagnostische wandscherven (speciale baksels of decoraties).

Bakselgroep	Fragmenten (n)	Fragmenten (n%)	MAI
Grijsbakkend	55	38,2	7
Roodbakkend	79	54,9	8
Steengoed	10	6,9	4
Totaal	144	100	19

Tabel 5: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S8.

Spoor	Vnr	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
8	V1-1; V1-2	grijsbakkend	kom	randen	1350-1550	2	3
8	V1-5	grijsbakkend	grape	rand, kort bandvormig	LME	1	1
8	V1-4	grijsbakkend	grape	rand, blokvormig, ondersneden	LME	1	1
8	V1-3	grijsbakkend	grape	rand, (L120D/E)	1375-1550	1	1
8	V1-6	grijsbakkend	kan	rand	1200-1550	1	1
8	V1-7	grijsbakkend	kan	rand, zeer dunwandig	LME	1	1
8	V1	grijsbakkend	kan	wandscherf, geprononceerde doorn	1300-1550		1
8	V1	grijsbakkend	kan	geribbelde wandfragmenten	ME/NT		4
8	V1	grijsbakkend	onbepaald	wandfragmenten	ME/NT		39
8	V1	grijsbakkend	onbepaald	bodemfragmenten, poot n1, aansluitende standvinnen n1, losstaande standvinnen n1	ME/NT		3
8	V1-8	roodbakkend	kom	rand, intern spaarzaam glazuur, extern ongeglazuurd	1400-1550	1	1
8	V1-9	roodbakkend	kom	rand, draperiedecor	1400-1550	1	1

Spoor	Vnr	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
8	V1-10	roodbakkend	kom	volledig profiel, draperiedecor, geprononceerde doorn onder rand, extern ongeglazuurd, intern loodglazuur	1400-1550	1	4
8	V1-11	roodbakkend	kookkan	volledig profiel, (L120D/E), standvinnen	1400-1500	1	15
8	V1-12	roodbakkend	pan	volledig profiel	1200-1500	1	2
8	V1-13	roodbakkend	grape	rand	1400-1500	1	1
8	V1-14	roodbakkend	grape	rand	1400-1500	1	1
8	V1-15	roodbakkend	deksel	wandscherf; versierd met drielobbig klaverblad in wit slib en loodglazuur	1400-1550	1	1
8	1	roodbakkend	onbepaald	wandfragment met loodglazuur en radstempelversiering	LME		1
8	1	roodbakkend	onbepaald	wandfragmenten	LME/NT		49
8	1	roodbakkend	onbepaald	bodemfragmenten, poot n1, aansluitende enkelvoudige standvinnen n2	LME/NT		3
8	V1-16	steengoed	kan	rand, Siegburg	1450-1550	1	1
8	1	steengoed	kan	wand, Siegburg	1450-1550		1
8	V1-17	steengoed	drinknap	rand, scherpe overgang tussen rand en bodem, met doorn, Siegburg	1450-1550	1	2
8	V1-18	steengoed	kan	rand en wand	1450-1550	1	2
8	V1-19	steengoed	kan	wand met groenkleurig loodglazuur, Siegburg	1450-1550	1	1
8	1	steengoed	kan	wanden	ME/NT		3

Tabel 6: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S8.

Figuur 35: Selectie het aardewerk afkomstig uit S8.

Grijs aardewerk

Qua vormtype wordt de bakselgroep gedraaid grijs aardewerk vertegenwoordigd door kommen (MAI=2), grappen (MAI=3) en kannen (MAI=2) (figuur 36).

De kommen (**V1-1**, **V1-2**) zijn vrij groot van diameter (ca. 30 cm). Het randtype van beide kommen is te omschrijven als een verdikte rand met afgeronde top. De hals is ingesnoerd. De binnenkant van de rand is voorzien van een lichte dekselgeul.

De grappen hebben verschillende randtypes. Het valt niet uit te sluiten dat hier ook kookkannen meegeteld zijn aangezien het onderscheid moeilijk te maken is op basis van fragmentarische randscherven. **V1-3** is een graperand die overeenkomt met L120D of L120E, randtypes die beschreven zijn vanuit contexten uit regio Oudenaarde. Het gaat om een bijna haaks uitgelopen, enigszins langgerekte rand met afgeplatte bovenzijde en afgeronde onderzijde. Dit randtype is te regio Oudenaarde aanwezig in contexten tussen 1375 en 1550.¹⁸ Vanuit de kasteelgracht op site Aalter-Woestijne is ook een vergelijkbare grape beschreven.¹⁹ Deze context dateert tussen 1475 en 1525. Rand **V1-4** betreft een blokvormige rand met een sterk ondersneden lip. Rand **V1-5** is kort bandvormig en licht ondersneden.

Van grijsbakkende kannen werden slechts zeer kleine randscherfjes ingezameld. **V1-6** lijkt zich te situeren binnen de L130 reeks.²⁰ **V1-7** is afkomstig van een zeer fijn kannetje. De rand is opstaand, iets naar binnen geplooid en dunwandig.

Rood aardewerk

De bakselgroep van het gedraaid roodbakend aardewerk bestaat uit kommen (MAI=3), grappen (MAI=2), een pan, een kookkan en een dekselfragment (figuur 36).

De kommen worden vertegenwoordigd door een tweetal middelgrote kommen (diameter ca. 20 cm) met een halfbolvormig lichaam zonder ingesnoerde hals en een bodem op kleine, losstaande standvinnen (**V1-9** en **V1-10**). Beide worden gekenmerkt door een met duimindrukken aangebracht zogenaamd draperiedecor. De bovenrand is afgeplat en bij V1-10 is er is een geprononceerde doorn aanwezig onder de rand. De duimindrukken zijn op de top aangebracht. Intern is loodglazuur aangebracht. Kommen met draperiedecor werden talrijk aangetroffen in de kasteelgracht van kasteel Woestijne te Aalter,²¹ een context die in de laatste kwart van de 15de en het eerste kwart van de 16de eeuw gedateerd werd.

Een derde kom is van een ander type (**V1-8**). Dit exemplaar is wel voorzien van een ingesnoerde hals en heeft geen draperierand. De rand is bovenaan afgerond, verdikt en intern afgeschuind.

De kookkan (**V1-11**) en twee graperanden (**V1-13**, **V1-14**) vertonen gelijkenissen met randtypes L120D of L120E uit regio Oudenaarde (een type dat reeds hierboven beschreven is bij grijsbakkende grape V1-3). Dergelijke bijna haaks uitgelopen randen met afgeplatte en vooral afgeschuinde bovenzijde werden in diverse variaties ook aangetroffen bij roodbakende grappen in een 15de-eeuwse kuil te Raversijde.²² Met name V1-11 is zeer gelijkend met fig. 4-2 uit Raversijde, terwijl V1-13 overeenkomt met fig. 4-1 en V1-14 met fig. 4-11 aldaar. Over de kookkan V1-11 is verder nog te vermelden dat de randdiameter rond de 16 cm ligt, de bodem voorzien is van 8 aansluitende standvinnen en de binnenkant spaarzaam geglazuurd is.

De roodbakende pan **V1-12** heeft een randdiameter van ca. 30 cm. Het randtype is een veelvoorkomende typische panrand die bovenaan verdikt en afgerond is.

De laatste noemenswaardige scherf uit de rode bakselgroep betreft een dekselfragment (**V1-15**). Deze wandscherf is voorzien van een slibversiering. De decoratie is uitgevoerd met sliblijn in de vorm van

¹⁸ De Groote 2008, 158.

¹⁹ De Groote & Van de Vijver 2019, 306 Figuur 8.50 nr. 3.

²⁰ De Groote 2008, 125.

²¹ De Groote & Van de Vijver 2019, 298, 301 Figuur 8.42.

²² Pieters *et al.* 1995, 258.

aaneensluitende bogen die telkens eindigen in drie losstaande stippen. Een voorbeeld van een vergelijkbare decoratie is te zien op kamerpotten die aangetroffen werden op de Hopmarkt in Aalst (datering 1475-1500) en site Aalst-Stadhuis (1450-1500).²³ Ook een kruik die gevonden werd te Aalter-Woestijne bezit een dergelijke decoratie.²⁴ Hierbij staat vermeld dat het gebruik van een dergelijke slibversiering algemeen voorkomend is in Vlaanderen en Brabant in de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw.²⁵

Slibversierde deksels zijn vooral bekend als deksels voor wasbekkens.²⁶ Aangezien het Brugse fragment vrij klein is en de diameter niet bepaald kan worden, valt niet met zekerheid te zeggen of dit ook hier het geval is.

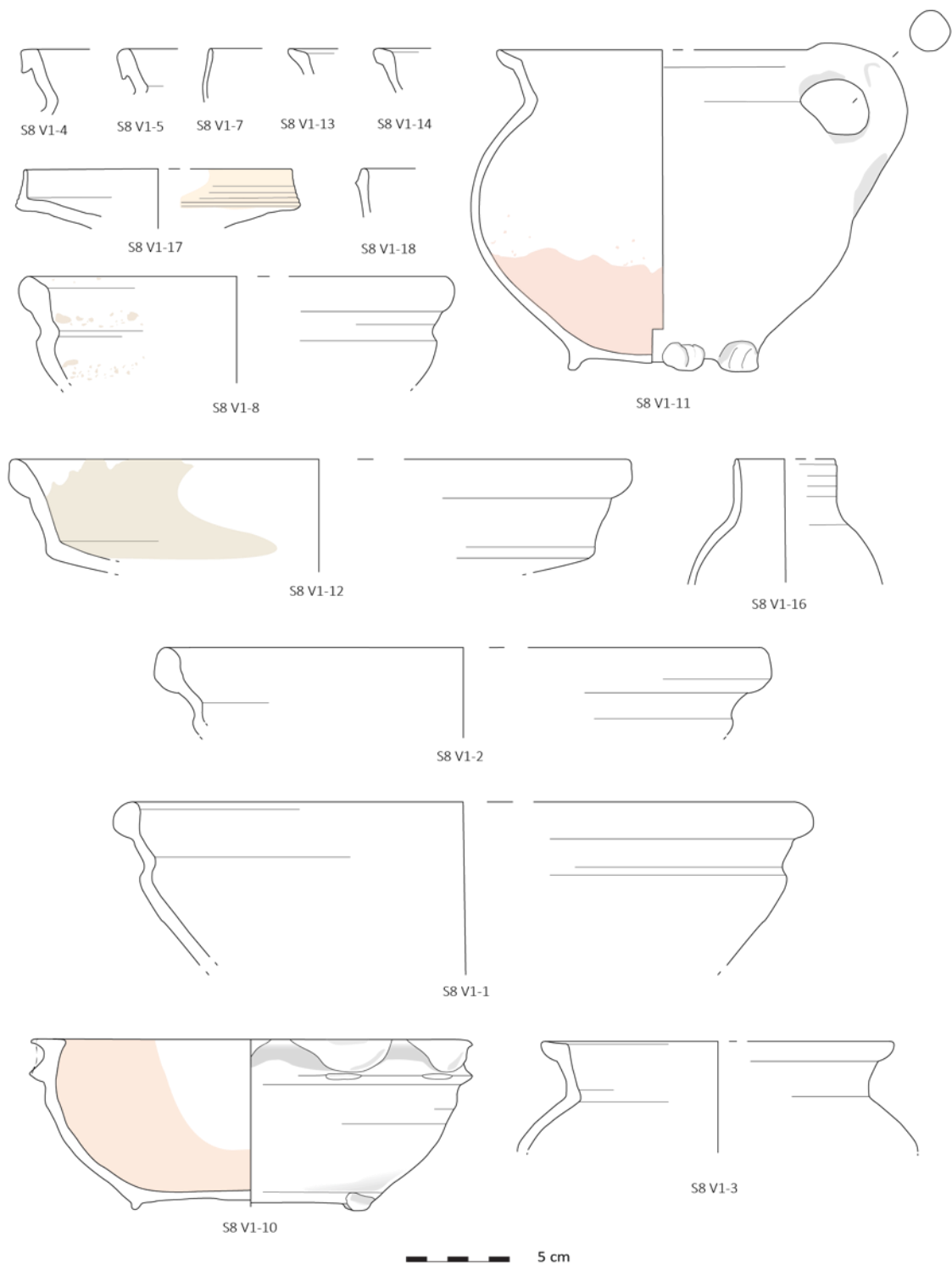
²³ De Groote & Moens 2018, 108 Figuur 105.

²⁴ De Groote & Van de Vijver 2019, 302-303 Figuur 8.46 nr. 10.

²⁵ De Groote 2008, 185; Janssen & Nijhof 2010, 128-129.

²⁶ De Groote & Van de Vijver 2019, 300-301 Figuur 8.45.

Figuur 36. Technische tekening van het aardewerk uit tonwaterput S8.

Figuur 37: Dekselfragment V1-15, afkomstig uit S8.

Steengoed

Binnen de bakselgroep steengoed konden kannen (MAI=3) en een drinknap herkend worden. De drinknap **V1-17** is afkomstig uit Siegburg en kan op basis van de knik tussen rand en bodem gekoppeld worden aan het latere type. Deze overgang bestaat nl. uit een scherpe knik en geprononceerde doorn en wordt daarom gedateerd tussen de tweede helft van de 15de tot eerste helft van de 16de eeuw.²⁷ De randdiameter is ca. 13 cm.

Bij de steengoed kannen zijn eveneens exemplaren uit Siegburg aanwezig, nl. randscherf **V1-16** en een wandscherf van een andere recipiënt. Ook werd een wandscherfje gevonden met groenkleurig loodglazuur (**V1-19**) (figuur 36). Dergelijk geglazuurd steengoed wordt slechts sporadisch aangetroffen. Het glazuur werd secundair aangebracht door lokale pottenbakkers. Het secundair glazuur van geïmporteerd steengoed is een verschijnsel dat voornamelijk laat in de 14de en vroeg in de 15de eeuw plaatsvond.²⁸ Een vergelijkbare vondst uit regio Brugge betreft een groen geglazuurde Siegburg kanbodemp die aangetroffen werd bij het uitgraven van de gedempte wallen van het kasteel te Oostkerke in 1938-39.²⁹ Uit het Zeeuwse Middelburg is een volledige Siegburg kan bekend, die zich nu bevindt in het Museum Boijmans Van Beuningen te Rotterdam. Deze is voorzien van groen glazuur en dateert tussen 1400-1475.³⁰

Tot slot kan nog een randscherfje in steengoed vermeld worden, in een grijskleurig baksel, met intern en extern zoutglazuur (**V1-18**).

Figuur 38: Scherfje groen geglazuurd Siegburg steengoed (V1-19), afkomstig uit S8.

²⁷ De Groote 2008, 374.

²⁸ Jacobs 1994.

²⁹ Cools 1976.

³⁰ S.N. s.d.

4.4.1.5 Spoor 9, vondstnummer 8 & 11

Ook tonwaterput S9 bevat een gesloten context van gebruiksaardewerk uit de late middeleeuwen. De bakselgroepsamenstelling uit de vulling komt overeen met die van tonwaterput S8. Binnen het aardewerkensemble uit S9 komt ook hier een combinatie voor van zowel grijs aardewerk, rood aardewerk en steengoed. Het aantal scherven en minimum aantal individuen (MAI) is beperkt. Op basis van de aardewerkvondsten kan vastgesteld worden dat S9 uit de 15de eeuw dateert.

In totaal werden 34 scherven gerecupereerd uit het spoor. Bij een procentuele verdeling van het aantal scherven per bakselgroep blijkt het grijs aardewerk de grootste groep te zijn (41%, n=14), gevolgd door het rood aardewerk (32%, n=11) en tot slot het steengoed (24%, n=8). De aangetroffen scherf handgevormd aardewerk kan als een residueel stuk worden beschouwd.

Het minimum aantal individuen (MAI) werd per bakselgroep geïventariseerd. Het grijsbakkend aardewerk telt MAI=3, het roodbakkend MAI=2 en het steengoed eveneens MAI=2. Er is gekozen om het MAI vast te stellen op alle randscherven, aangevuld met eventuele unieke wandscherven (een duidelijk vast te stellen vormtype, speciale baksels of decoraties).

Bakselgroep	Fragmenten (n)	Fragmenten (n%)	MAI
Grijsbakkend	14	41,2	3
Roodbakkend	11	32,4	2
Steengoed	8	23,5	2
Handgevormd	1	2,9	1
Totaal	34	100	7

Tabel 7: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S9.

Spoor	Vnr	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
9	V8-1	grijsbakkend	kruik	oor met rand, wandscherven	LME	1	5
9	V11-1	grijsbakkend	kruik	wandscherven met fijne kamstreekversiering op schouder	1200-1550	1	8
9	V8-2	grijsbakkend	kom	wandscherf met horizontaal oor	LME	1	1
9	V8	roodbakkend	onbepaald	wandfragmenten	LME/NT		6
9	V8	roodbakkend	onbepaald	bodemfragment, standvin	LME/NT		1
9	V11-2	roodbakkend	grape	dunwandige rand, eenvoudig uitstaand	1400-1500	1	3
9	V11-3	roodbakkend	pan	bodemfragment, convexe bodem, scherpe knik overgang bodem-wand	LME	1	1
9	V8	steengoed	kan	wandfragment, Siegburg	1325-1550		2
9	V8	steengoed	kan	wandfragment, zoutglazuur	1325-1550		2
9	V11-4	steengoed	kan	randfragment, Siegburg, zgn. Jacobakan	1325-1450	1	2
9	V11	steengoed	kan	wandfragment, zoutglazuur	1325-1550		1
9	V11-5	steengoed	drinknap	volledig profiel, Siegburg	1450-1550	1	1
9	V11	handgevormd fijn oxiderend baksel	onbepaald	wandscherf	residueel	1	1

Tabel 8: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S9.

Figuur 39: Grijs en rood aardewerk afkomstig uit S9 V0.

Figuur 40: Vondsten uit de onderste vulling van S9 (V1).

Grijs aardewerk

De aardewerkvormen in gedraaid grijs aardewerk zijn kruiken (MAI=2) en een kom. De kruiken (**V8-1**, V11-1, niet getekend) zijn zeer grote exemplaren, zgn. waterkruiken. Bij **V11-1** is op de schouder een band met fijne horizontale kamstreken aangebracht. De kom **V8-2** wordt vertegenwoordigd door een wandscherf met een fors horizontaal worstoor.

Rood aardewerk

Binnen de groep gedraaid roodbakend aardewerk werden twee vormen geïnterpreteerd, nl. een pan (V11-3, niet getekend), en een grape (**V11-2**). Bij laatstgenoemde gaat het om een vrij dunwandige randscherf. De rand is vrij hoog en heeft een knik. De rand lijkt gelieerd te zijn met de naar buiten geplooiden randen van de verwante types L120C, L120D en L120E uit regio Oudenaarde³¹ (reeds eerder

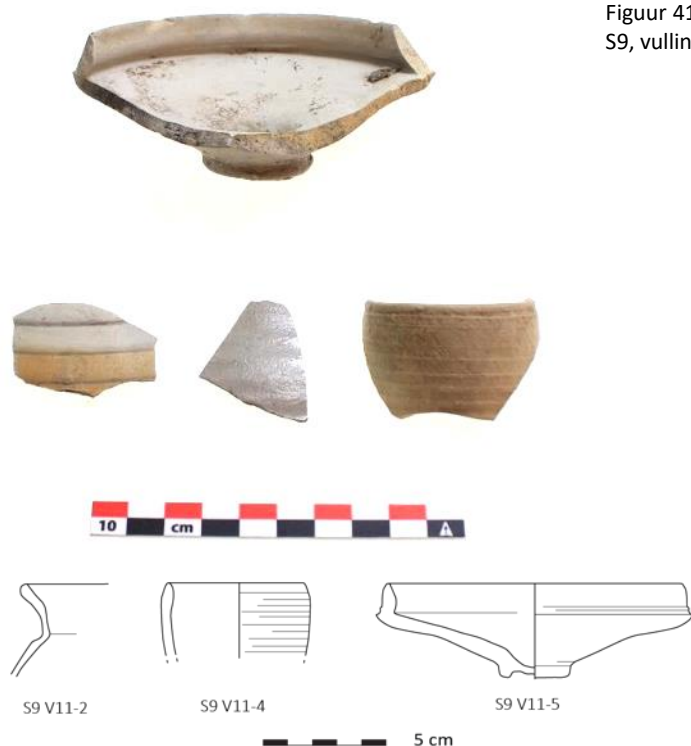
³¹ De Groote 2008, 158-159.

vermeld). De Groote noemt dit halstype 3, een soort tussenvorm die naar het 14de-eeuwse halstype 1 verwijst, maar ook al kenmerken van het latere halstype 2 bezit (15de – eerste helft 16de eeuw). Dergelijke randen (in diverse variaties) werden eveneens veelvuldig aangetroffen bij roodbakende grappen in een 15de-eeuwse kuil te Raversijde.³² Zie ook V1-3, V1-11, V1-13 en V1-14 in tonput S8.

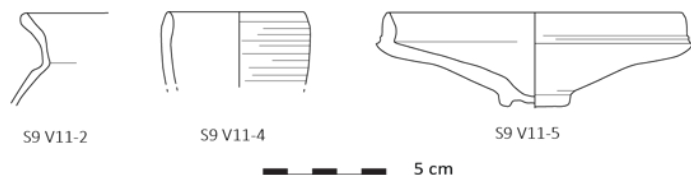
Steengoed

Het geïmporteerde steengoed telt minimaal twee individuen, namelijk een drinknap en een kan. De drinknap **V11-5** is afkomstig uit Siegburg en kan op basis van de knik tussen rand en bodem gekoppeld worden aan het latere type. Deze overgang bestaat nl. uit een scherpe knik en geprononceerde doorn en wordt daarom gedateerd tussen de tweede helft van de 15de tot eerste helft van de 16de eeuw.³³ De randdiameter is ca. 13 cm.

De kan **V11-4** komt eveneens uit Siegburg. De randdiameter bedraagt slechts 6 cm. Het lijkt hier te gaan om de slanke zgn. Jacobakan, en dan het lange, smalle type IV-c die tot in de 15de eeuw geproduceerd werd.³⁴

Figuur 41: Steengoed, merendeels Siegburg, afkomstig uit S9, vulling 0 (VNR 11).

Figuur 42. Technische tekeningen van een grape in rood aardewerk (V11-2) en een kan (V11-4) en drinknap (V11-5) in Siegburg aardewerk uit tonwaterput S9.

4.4.1.6 Spoor 10, vondstnummer 3 & 13

Spoor 10 vormt de aanlegtrechter van tonwaterput S9. In tegenstelling tot S8 en S9 betreft S10 geen gesloten context. Dit spoor werd initieel tijdens het veldwerk als de aanlegtrechter van beide tonwaterputten geïnterpreteerd, wat bij de verwerking niet het geval bleek. Hierdoor werd mogelijk materiaal uit verschillende sporen ingezameld. Daarnaast werd de aanlegtrechter uitgegraven door oudere sporen en moet ook rekening gehouden worden met het voorkomen van verspit ouder materiaal. De hoofdmoot van het aardewerk kan (evenals bij S8 en S9) weer in de 15de eeuw gesitueerd worden. Ook zijn er enkele scherven uit de 14de eeuw aanwezig.

³² Pieters *et al.* 1995, 258.

³³ De Groote 2008, 374.

³⁴ Janssen 1988; De Groote 2008, 371: voetnoot 908.

Een scherf in een licht oxiderend amfoorachtig baksel is duidelijk een exoot, vermoedelijk een geïmporteerd stuk vanuit het Iberisch Schiereiland (2,5%; n=1) (Figuur 45). De scherf is vrij groot en vertoont geen verwerking of afgeronde breuken (Figuur 45).

De resterende bakselgroepen zijn weer te verdelen in grijs aardewerk (47,5%; n=19), rood aardewerk (37,5%; n=15), steengoed (12,5%; n=5).

Het minimum aantal individuen (MAI) per bakselgroep is als volgt: grijs aardewerk: MAI=4, rood aardewerk: MAI=5, steengoed: MAI=1. Er is gekozen om het MAI vast te stellen op alle randscherven, aangevuld met eventuele unieke wand- of bodemscherven (een duidelijk vast te stellen vormtype, speciale bakfels of decoraties).

Opvallend is het voorkomen van aangekoekte beerputvulling op enkele van de aardewerkfragmenten. Het is onduidelijk hoe dit materiaal in de aanlegtrechter S10 is terechtgekomen.

Bakselgroep	Fragmenten (n)	Fragmenten (n%)	MAI
Grijsbakkend	19	47,5	4
Roodbakkend	15	37,5	5
Steengoed	5	12,5	1
Amfoor	1	2,5	1
Totaal	40	100	11

Tabel 9: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S10.

Spoor	Vnr	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
10	V3-1	grijsbakkend	voorraadpot	rand	1200-1550	1	1
10	V3-2	grijsbakkend	kom	rand	1200-1550	1	1
10	V3-3	grijsbakkend	grape	rand, (L120D/E)	1375-1550	1	1
10	V3-4	grijsbakkend	kruik?	bodem, meervoudige standvinnen, intern aangekoekte beerputvulling	1200-1550		1
10	V3	grijsbakkend	kruik	wandscherf	1200-1550		1
10	V13	grijsbakkend	kan	bodem, standvinnen, meerdere passende scherven	1200-1550	1	6
10	V3	grijsbakkend	onbepaald	wandscherven	1200-1550		7
10	V3	grijsbakkend	onbepaald	bodemfragment met poot	1200-1550		1
10	V3-5	roodbakkend	teil	rand, type L57A	1300-1400	1	1
10	V3-6	roodbakkend	teil	rand, type L57B	1300-1400	1	1
10	V3-7	roodbakkend	teil	rand, type L57H, interne sliblaag met groen glazuur	1400-1550	1	1
10	V3-8	roodbakkend	grape	rand	LME	1	1
10	V3-9	roodbakkend	fles	rand, intern en extern loodglazuur	LME	1	2
10	V3	roodbakkend	onbepaald	wandscherven	LME		6
10	V3	roodbakkend	onbepaald	bodemscherven, enkelvoudige standvinnen	LME		2
10	V3	roodbakkend	onbepaald	volledige bodem, vlak, zonder standing, intern loodglazuur	LME		1
10	V3-10	steengoed	drinknap	rand, Siegburg	1325-1550	1	1
10	V3	steengoed	onbepaald	wandscherf, Siegburg	1325-1550		1
10	V3	steengoed	onbepaald	wandscherven, extern zoutglazuur	1325-1550		3
10	V3-11	Iberische import?	amfoor	wandscherf	1300-1550	1	1

Tabel 10: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S10.

Figuur 43: Gedraaid
reducerend gebakken
aardewerk, afkomstig uit
S10.

Figuur 44: Aardewerk
afkomstig uit S10.

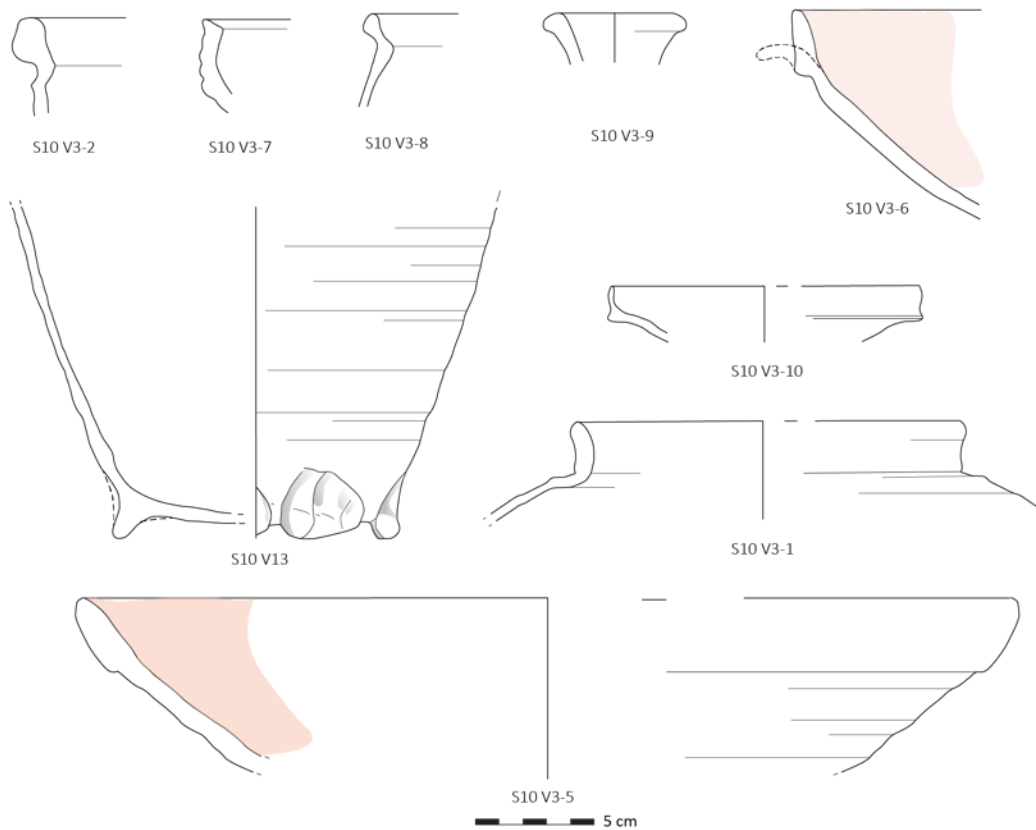
Grijs aardewerk

De vormtypes binnen het grijs aardewerk zijn de voorraadpot, kom, grape en kan, telkens vertegenwoordigd door minimaal één individu.

Het randtype van de voorraadpot V3-1 is te omschrijven als een rechtopstaande, licht naar buiten geplooide, afgeronde rand, zonder hals. De kom V3-2 heeft een zeer verdikte rand, bovenaan afgerond en onderaan licht ingesnoerd. De grape V3-3 (niet getekend) heeft weer het kenmerkende randtype dat verwant is aan eerdergenoemde L120D/L120E en behoort tot de groep van graperanden V1-3, V1-11, V1-13 en V1-14 in tonput S8 en V11-2 in tonput 9 (Figuur 45).

De kan V13 is meegeteld als MAI omdat het hier gaat om meerdere passende bodemscherven het gaat om een grijsbakkende kan met aansluitende meervoudige standvinnen.

Figuur 45: Technische tekening van het aardewerk uit S10.

Figuur 46: Kanbodem V13 in gedraaid grijs aardewerk, afkomstig uit S10.

Figuur 47: V3-4, aangekoekte beerputvulling op een bodemscherf van een kruik uit S10.

Rood aardewerk

De vormtypes binnen het rood aardewerk zijn de teil (MAI=3), grape (MAI=1) en fles (MAI=1).

De drie teilen hebben bandvormige randen en kunnen gekoppeld worden aan randtypes die beschreven zijn vanuit contexten uit regio Oudenaarde. Teilen **V3-5** en **V3-6** komen respectievelijk overeen met randtypes L57A en L57B, beide te dateren in de 14de eeuw (figuur 45).³⁵

Teil **V3-7** is intern voorzien van een sliblaag en groenkleurig glazuur en kan gekoppeld worden aan randtype L57H, in regio Oudenaarde daterend tussen 1400 en 1550 (Figuur 45).³⁶ Vergelijkbare teilen met een brede geribbelde bandvormige rand met een naar binnen afgeschuinde platte top werden

³⁵ De Grootte 2008, 262.

³⁶ De Grootte 2008, 262.

ook aangetroffen te Aalter-Woestijne, zowel met intern groenkleurig als geelkleurig glazuur.³⁷ Dit aardewerk bevond zich in de kasteelgracht, een context die dateert tussen 1475 en 1525.

Grape **V3-8** heeft een korte rand met een lichte dekselgeul. De rand is bovenaan verdikt en afgerond. Tot slot kan binnen de roodbakkende bakselgroep de fles **V3-9** nog genoemd worden (figuur 45). De diameter van deze rand is 6 cm en is zowel in- als extern voorzien van loodglazuur.

Steengoed

Het aangetroffen steengoed uit tonput S10 is beperkt. Er is slechts één randfragment aanwezig, namelijk van een drinknap uit Siegburg (**V3-10**) (figuur 45). Gezien de doorn die zich op de knik tussen rand en bodem bevindt, lijkt het hier te gaan om het latere type (1450-1550).

Iberische import

Wandscherf **V3-11** is vermoedelijk een fragment van een container die via de maritieme handel vanuit het Iberisch schiereiland Brugge heeft bereikt (Figuur 48). De aanwezigheid van dergelijke importen in Brugge werden reeds in 1993 door Bieke Hillewaert vermeld als *Mediterranean coarseware*.³⁸ Ook een publicatie over het palmhoutwrak van Texel vermeldt de aanwezigheid van Iberische amforen in hoofdzakelijk maritieme contexten, gelinkt aan de handel van onder andere wijn, honing en olijfolie.³⁹ De scherf is vrij groot en heeft weinig tot geen verwerking.

Figuur 48: Wandscherf vermoedelijk afkomstig van een Iberische import (V3-11), uit S10.

4.4.1.7 Spoor 11, vondstnummer 14

Spoor 11 vormt de aanlegtrechter van tonwaterput S8.

Het spoor bevat slechts vier aardewerkvondsten, bestaande uit een fragment van een steengoed kan, een wandscherf grijsbakkend aardewerk, een groen geglazuurde wandscherf witbakkend aardewerk en een wandscherf in een gedraaid, oxiderend baksel van onbekende oorsprong. Laatstgenoemde scherf is vervaardigd in een glimmerrijk baksel, verschaald met rode chamotte en witte spikkels (schelp- of kalkbrokjes). Gezien de rode chamotte gaat het hier wellicht om vroegmiddeleeuws aardewerk.

³⁷ De Groote & Van de Vijver 2019, 297 Figuur 8.41 nr. 4 en 6.

³⁸ Hillewaert 1993, 62-64.

³⁹ Jaspers & Ostkamp 2019.

De scherf witbakkend aardewerk is voorzien van loodglazuur waar koperoxide aan toegevoegd is. Witbakkend aardewerk is gemaakt van tertiaire klei die gesedimenteerd is aan de kust van de zee, gedurende het Mioceen. Dit kleisediment wordt tegenwoordig onder meer aangetroffen in het Rijnland, langs de Maas (tussen Hoei en Andenne) en in Noord-Frankrijk. Mogelijke plaatsen van vervaardiging zouden Gent kunnen zijn⁴⁰ of de Maasvallei, die immers een vol- en laatmiddeleeuwse witbakkende aardewerkproductie gekend heeft.⁴¹ Ook in Nederland begon men in de 15de eeuw witbakkende producten te maken (met ingevoerde kleien, vaak uit het Maasland), die imitaties zijn van Maaslandse en Langerwehe producten. In 's-Hertogenbosch werd een oven opgegraven, geassocieerd met dergelijk materiaal, voorzien van groenkleurig glazuur.⁴²

Figuur 49: Vondstmateriaal afkomstig uit S11. Links de mogelijk vroegmiddeleeuwse wandscherf, rechts steengoed, gedraaid grijs, en witbakkend groen geglazuurd aardewerk.

4.4.1.8 Spoor 20, vondstnummer 18 & 19

Het materiaal werd ingezameld uit spoor 20, een sterk organisch grijs pakket, gelegen onder beerput S3. In totaal werden 72 scherven gerecupereerd uit het spoor. Het aandeel rood aardewerk is het hoogst vertegenwoordigd met bijna 49% (n=35) van het totaal aantal aangetroffen scherven. Het grijs aardewerk komt op de tweede plaats, met een aandeel van 38,8% (n=28). Het importmateriaal, bestaande uit Rijnlands steengoed en witbakkend aardewerk, beslaat respectievelijk 17,4% (n=8) en 1,4% (n=1) van alle scherven uit S20. De procentuele verdeling binnen deze context sluit aan bij de verwachte verhoudingen tussen de verschillende bakselgroepen in laatmiddeleeuwse contexten.

Op basis van enkele diagnostische stukken krijgen we een beter beeld op de chronologie van het materiaal. De grappen in roodbakkend zijn met 4 individuen binnen de kleine context. Net zoals bij spoor 8 zien we ook hier de bijna haaks uitgelopen rand, met afgeschuinde bovenzijde (Figuur 53, **S20V3**). Zoals eerder vermeld zijn gelijkaardige randtypes gekend uit Oudenaarde als types L120D en E en uit een 15de-eeuwse kuil in Raversijde.⁴³ Een tweede randtype, op korte uitstaande hals en met een driehoekige rand (Figuur 53, **S20V2**) is eveneens gekend uit dezelfde context in Raversijde.⁴⁴

In dezelfde categorie van vormen waarmee op het vuur gekookt wordt, kunnen nog twee pannen in roodbakkend aardewerk vermeld worden. Het gaat om exemplaren met een massieve geknepen steel. Één exemplaar had een blokvormige rand, het tweede bovenaan afgeronde en wat verdikte rand. Het gaat om relatief lage panvormen met een prominente knik op de overgang tussen rand en bodem.

⁴⁰ Berkers *et al.* 2020 noemt een aantal historische vermeldingen uit Gent die het gebruik van witte klei aantonen.

⁴¹ Laleman *et al.* 1985, 27.

⁴² Janssen & Nijhoff 2010, 93-136 Figuur 23 & Figuur 38.

⁴³ De Groote 2008, 125.

⁴⁴ Pieters *et al.* 1995, 258.

Voor het blokvormig exemplaar vinden we met het randtype L88A, parallellen uit de regio Oudenaarde. Het is een randtype dat daar in de 15de en eerste helft van de 16de eeuw aanwezig is.⁴⁵

Een roodbakkende vorm die initieel als papkom werd gedetermineerd, is nagenoeg identiek aan twee deksels uit de kasteelgracht van kasteel Woestijne te Aalter. Een context die in het laatste kwart van de 15de en het eerste kwart van de 16de eeuw gedateerd werd.⁴⁶ Het gaat om een hoog deksel, met brede bandvormige rand met een haaks uitstaande, afgeplatte top en een prominente doorn (**S20V11**). Deze vorm werd te Aalter-Woestijne in verband gebracht met een nieuw komtype op pootjes, dat in deze Brugse context echter niet werd aangetroffen.⁴⁷ Blijven we nog even bij de dekselvormen, dan kan ook een met vingerindrukken versierde koepel van een vuurklok in grijsbakkend aardewerk worden vermeld (Figuur 52). Van de categorie kannen en kruiken in werden enkel bodemfragmenten aangetroffen, zowel in rood, grijs als in steengoed aardewerk.

Op basis van de nog vrij evenwichtige verhouding tussen het grijsbakkend en roodbakkend aardewerk, in combinatie met het voorkomen van steengoed, witbakkend aardewerk en de hierboven beschreven typo-chronologische kenmerken, kan het materiaal uit deze context in de tweede helft van de 15de eeuw gesitueerd worden.

Bakselgroep	Fragmenten (n)	Fragmenten (n%)	MAI
Grijsbakkend	28	38,9	2
Roodbakkend	35	48,6	11
Steengoed	8	11,1	2
Witbakkend	1	1,4	1
Totaal	72	100	16

Tabel 11: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S20.

Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
20	grijsbakkend	voorraadpot	beroeting op de binnenzijde	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1	2
20	grijsbakkend	kan	fragment van een bodem op standvinnen	late middeleeuwen-nieuwe tijd		4
20	grijsbakkend	kruik	bodem op standvinnen, kalkaanslag aan de binnenzijde	late middeleeuwen		21
20	grijsbakkend	vuurklok	fragment van koepel met oor, versierd met duimindrukken	late middeleeuwen	1	1
20	roodbakkend	teil	teil	1400-1500	3	3
20	roodbakkend	grape	grape op standvinnen	late middeleeuwen-nieuwe tijd	4	10
20	roodbakkend		wandscherven	late middeleeuwen-nieuwe tijd		12
20	roodbakkend	kan	uitgeknepen standring	late middeleeuwen-nieuwe tijd		2
20	roodbakkend	kookkan		1300-1450	1	3
20	roodbakkend	deksel	hoog deksel, met brede bandvormige rand met een haaks uitstaande, afgeplatte top en een prominente doorn	1450-1550	1	1
20	roodbakkend	kom		1400-1550	1	1
20	roodbakkend	pan	blokvormige rand en rand met licht verdikte afgeronde top, massieve steel	1400-1550	2	2
20	roodbakkend		wandscherf	late middeleeuwen-nieuwe tijd		1
20	steengoed	kan	bodemfragmenten	1350-1550	2	8
20	witbakkend		wandscherf	late middeleeuwen-nieuwe tijd		1

Tabel 12: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S20.

⁴⁵ De Groote 2008, 248.

⁴⁶ De Groote & Van de Vijver 2019, 298, 301 Figuur 8.42:12,14.

⁴⁷ De Groote & Van de Vijver 2019, 298-299 Figuur 8.42:13.

Figuur 50: Rood en grijs aardewerk afkomstig uit S20.

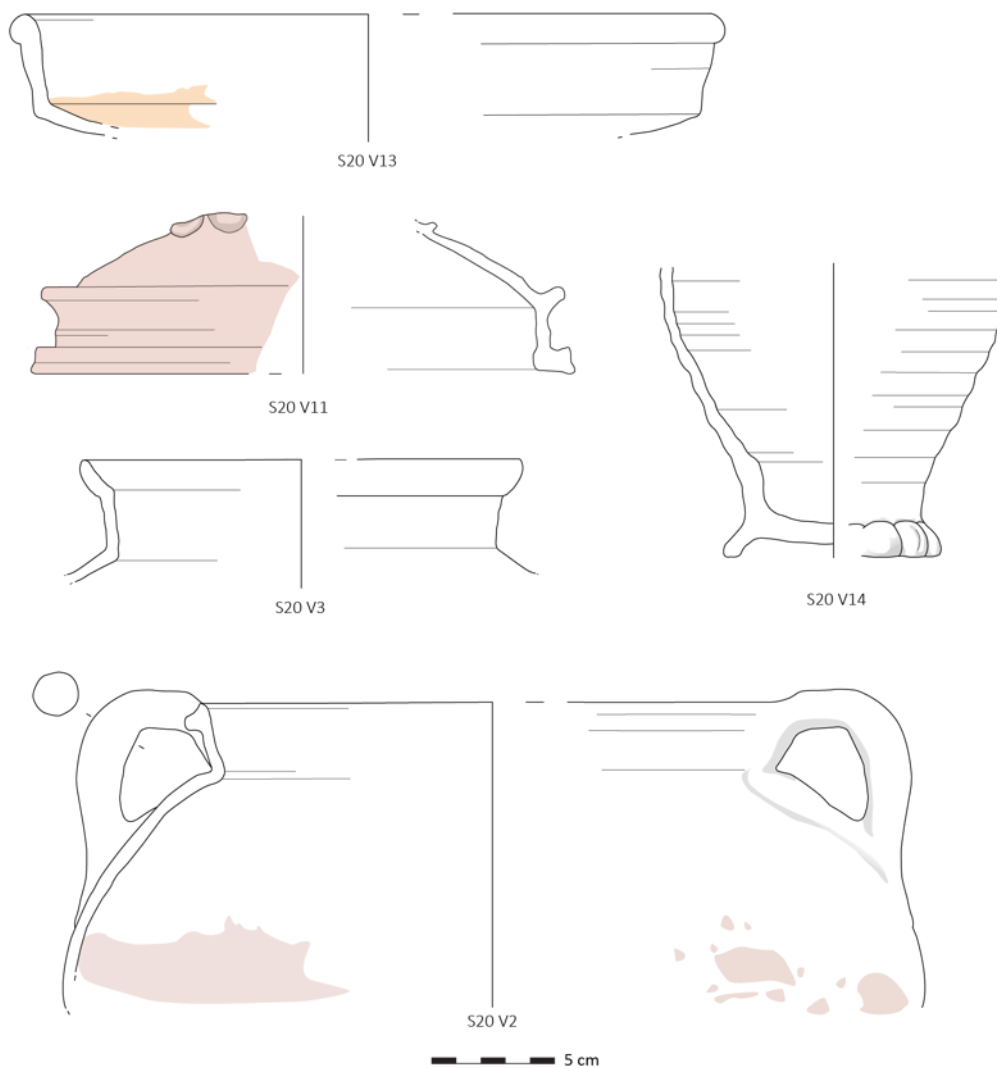

Figuur 51: Steengoed afkomstig uit S20.

Figuur 52: Fragment van een vuurklok (links), en steelpan (rechts), afkomstig uit S20.

Figuur 53: Technische tekening van enkele diagnostische aardewerkvormen uit S10.

4.4.2 Keramisch bouw materiaal

In de vulling van verschillende sporen werd de aanwezigheid van fragmenten keramisch bouw materiaal vastgesteld. Deze werden mee met de overige vondsten ingezameld per spoor. Kijkend naar de gevonden fragmenten bouw materiaal kan hieruit weinig informatie uit worden gehaald. Het gaat in hoofdzaak om kleine fragmenten van tegels of daktegels, voornamelijk vervaardigd in een ruw oxiderend baksel. Slechts enkele fragmenten vertonen sporen van glazuur. Het meest opvallende stuk bouw materiaal is een licht bolle, langwerpige nokpan of hoekkeper die werd aangetroffen in de vulling van S20.

Spoor	Beschrijving	Datering	Aantal
8	grof oxiderend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	11
8	grof oxiderend gebakken daktegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	3
8	grof reducerend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
9	grof oxiderend gebakken tegel?	late middeleeuwen-nieuwe tijd	8
9	fijn oxiderend gebakken geglazuurde tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
9	grof oxiderend gebakken daktegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	3
10	fijn oxiderend gebakken geglazuurde tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	2
11	fijn oxiderend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
20	grof oxiderend gebakken nokpan of hoekkeper	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1

Tabel 13: Overzicht van het aangetroffen keramisch bouw materiaal, determinatie door Branco Lannoy.

Figuur 54: Gefragmenteerde nokpan of hoekkeper afkomstig uit S20.

Figuur 55: Fragmenten bouwkeramiek afkomstig uit S9.

4.4.3 Dierlijk bot

In de vulling van de waterputten S8 en S9 werden verschillende resten van dierlijk bot aangetroffen. Het gaat hier in beide gevallen enkel om onverbrand dierlijk bot. In spoor 8 werden 2 hoornpitten met een restant van de schedel van runderen aangetroffen. Daarnaast werden ribben, een wervel, fragmenten van lange beenderen, en fragment van de *maxila* van middelgrote zoogdieren gevonden. Een deel van deze beenderen lijkt afkomstig van varkens. Ook een oesterschelp kwam voor in de context (Figuur 56). Uit S9 zijn afkomstig een *cranium*, de linker *mandibula*, en 3 losse tanden van een kat. De rechter *os coxae* (niet volgroeid *iliac crest* nog los), van schaap of geit. Fragment van een *sacrum*, en 3 fragmenten van lange beenderen van een groot zoogdier (Figuur 57, Figuur 58). Opvallend is dat sommige van de beenderen, en vooral de grotere beenderen, snijsporen hebben. De beenderen kunnen dan ook voornamelijk gezien worden als consumptieafval.

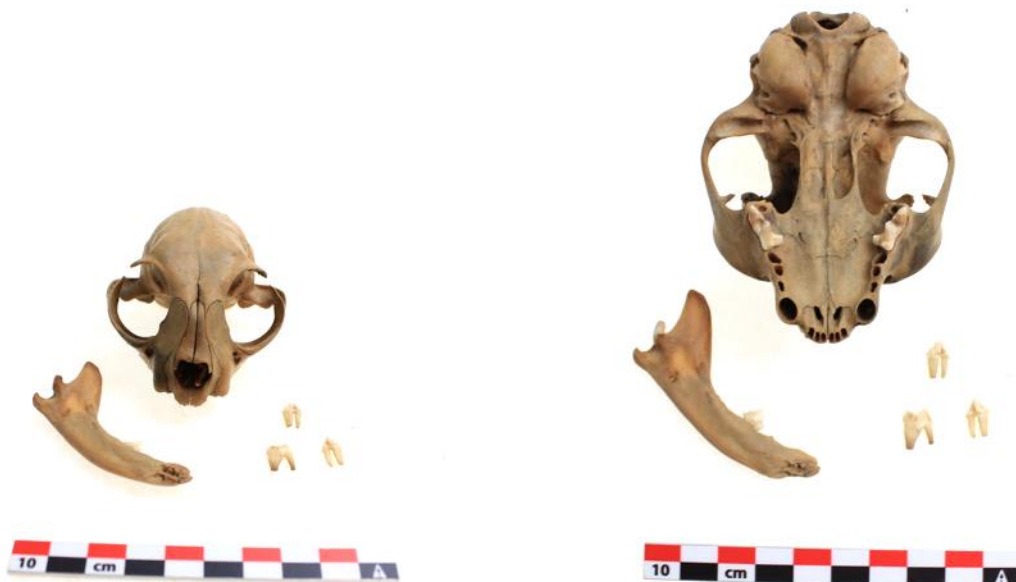
spoor	aantal	Beschrijving
9	10	<i>cranium</i> en linker <i>mandibula</i> + 3 losse tanden van een kat// rechter <i>os coxae</i> : niet volgroeid (<i>iliac crest</i> nog los), van schaap of geit// fragment van <i>sacrum</i> , en 3 fragmenten van lange beenderen van een groter dier
8	10	hoornpit, wervels, ribben, fragmenten van lange beenderen, <i>maxila</i> , oesterschelp

Tabel 14: Assessment van het dierlijk botmateriaal uit spoor 8 en 9, determinatie door Nele Vanholme.

Figuur 56: Dierlijk bot afkomstig uit S8.

Figuur 57: *Cranium*, de linker *mandibula*, en 3 losse tanden van een kat, afkomstig uit S9.

Figuur 58: Dierlijk bot afkomstig uit S9.

4.4.4 Metaal

Vier metaalvondsten werden gerecupereerd tijdens het archeologisch onderzoek. Het gaat respectievelijk om twee gespen, een pittentrekker en een Engelse munt.

Van een eerste gesp, afkomstig uit spoor 1, was slechts de helft bewaard gebleven. Het exemplaar werd vervaardigd in een koperlegering en is in zijn huidige toestand 2cm lang, 1,6cm breed en 0,2cm dik. De tweede, complete gesp is afkomstig uit spoor 2 en werd ook uit een koperlegering vervaardigd en is 2,3 cm lang, 1,5cm breed en 0,2cm dik (Figuur 59). Het gaat om een dubbel ovaal-gesp met vaste tussenstijl waarvan de angel ontbreekt.⁴⁸

Een derde metaalvondst betreft een pittentrekker, die werd gerecupereerd uit spoor 3. Dergelijke pittentrekker diende om de pit of lont van een olielamp een beetje op te trekken, nadat deze een periode gebrand had. Pittentrekkers waren vaak met behulp van een koperen ketting vastgemaakt aan de olielamp. Op elk van de benen zijn zes identieke merktekens ingeslagen, bestaande uit een in elkaar lopende letter E en D, geflankeerd door een lelie en bekroond door een kroon. Dit teken verwijst wellicht naar de koperslager.⁴⁹

Een laatste metaalvondst betreft een koperen munt uit de 18de eeuw, afkomstig uit spoor 3. Het gaat om een halve penning uit Engeland. De beeltenis van koning George III is slechts vaag zichtbaar. Het opschrift luidt: "Brittannia 1774 Georgius III Rex".⁵⁰

⁴⁸ Bogaert *et al.* 2016, 100.

⁴⁹ Janssen & Thelen 2007, 208.

⁵⁰ Howard 2021.

Figuur 59: Twee gespen in een koperlegering uit respectievelijk spoor 1 (links) en spoor 2 (rechts).

Figuur 60: Bovenaanzicht (boven) en zijaanzicht met merktekens (onder) van een koperen pittentrekker uit spoor 4.

Figuur 61: Halve koperen penning uit Engeland, afkomstig uit spoor 3

Inventaris Nr.	Spoor	Voorwerp	Beschrijving	Periode	Datering	Aantal
BR17/MO/1	1	Gesp	Koperlegering, fragment van een gesp	Nieuwe tijd	1575/1625	1
BR17/MO/2	2	Gesp	Koperlegering, dubbel ovaal-gesp met vaste tussenstijl; de angel ontbreekt.	Late middeleeuwen	1400/1500	1
BR17/MO/3	3	Munt	Kopermunt, Halve penning uit Engeland. De beeltenis van koning George III is slechts vaag zichtbaar. Het opschrift luidt: "Brittannia 1774 Georgius III Rex".	Nieuwe tijd	1774/1774	1
BR17/MO/4	4	Pittentrekker	Koper, voorwerp om pit of lont van een olielamp op te trekken.	Nieuwe tijd	1500/1600	1

Tabel 15: Overzicht van de metaalvondsten op de site, determinatie door Roland Decock.

4.4.5 Overige vondsten

Naast de grote vondstcategorieën werden eveneens enkele kleipijpsteeltjes gevonden in spoor 3 en spoor 4. De opmerkelijkste vondst is echter een brokje ruwe amber afkomstig uit S9. Het aantreffen van amber in laatmiddeleeuwse contexten in Brugge is niet geheel ongewoon aangezien de stad het enige bewerkingscentra was voor ruwe amber in het laatmiddeleeuws West-Europa.⁵¹ Amberfragmenten zijn dan ook op verschillende andere archeologische sites in Brugge gevonden geweest, zoals die aan de Rijkepijndersstraat⁵² en de Jeruzalemstraat.⁵³ Beide straten maken ook deel uit van het Sint-Annakwartier. In de context waarin het stukje amber hier gevonden is kan uiteraard de link gelegd worden naar het feit dat de site zich in een ambachtelijke wijk bevindt. Een atelier voor de bewerking van onder meer amber zal zich zeker in de buurt bevonden hebben.

Figuur 62: Ruw stuk amber afkomstig uit S9.

Figuur 63: Steeltjes van kleipijpen afkomstig uit S4.

⁵¹ Renken 1937.

⁵² De Witte 1987.

⁵³ Decraemer 2010.

5 SAMENVATTING SITE

Bij het onderzoek van de toevalsvondst ter hoogte van het perceel Molenmeers 29, werden 11 archeologische sporen geregistreerd in twee niveaus. De sporen bevinden zich allen op een historisch stuk achtererf dat al op het eerste beschikbare kaartmateriaal van de stad uit 1562 als dusdanig staat weergegeven. Kijkend naar de archeologische resultaten kunnen deze onderverdeeld worden in ruwweg 2 perioden.

De meest recente fase, waartoe de beerputten (S3) en (S4) behoren, situeren zich in de late 17de tot en met 19de eeuw. De sporen uit deze fase zijn te linken aan het gebruik van het terrein als onbebouwde zone waarin zich achtererfstructuren bevonden. De sporen zelf kunnen naast een stratigrafisch jongste fase eveneens gedateerd worden aan de hand van het vondstmateriaal. De vondstcontexten zijn dan wel vermengd met materiaal met uiteenlopende dateringen, toch zijn duidelijke stukken uit de 17de-19de eeuw steeds aanwezig zoals het witbakkend aardewerk met mangaanspikkels en faience aardewerk. Recenter industrieel wit aardewerk die zeker vanaf de tweede helft van de 19de eeuw talrijk aanwezig is op sites, blijkt in de contexten van de toevalsvondst quasi afwezig.

De tweede fase bestaat opnieuw uit sporen te linken aan achtererfstructuren, maar kunnen gedateerd worden in de late middeleeuwen. Sporen van deze fasen zijn de bakstenen beerput (S1), en de twee tonwaterputten (S8, S9). Ook hier was het vondstmateriaal van belang voor het verkrijgen van een datering. Hierbij dient wel rekening gehouden te worden met het feit dat het aardewerk afkomstig is uit de dempingsfase van de waterputten en dat de gebruiksfase en de aanleg van de waterputten deze datering voorafgaat.

Op basis van het aardewerk uit de dempingsfase van beide waterputten en de onderlinge stratigrafie, is tonwaterput S9 het oudste exemplaar. Het vondstmateriaal liet toe de demping van deze put te dateren in de 15de eeuw. De aanlegkuil van tonwaterput S8 doorsnijdt de aanlegkuil van de eerste put en is dus stratigrafisch jonger. Voor deze tweede tonwaterput liet het materiaal toe de demping van het spoor te dateren in de tweede helft en mogelijk zelfs het laatste kwart van de 15de eeuw. Op basis van deze gegevens kan de dempingsfase van waterput S8 worden bijgesteld naar de eerste helft van de 15de eeuw.

Kijkend naar het ruimer beeld van de site kan gesteld worden dat de oudste sporen te dateren zijn aan het einde van de bloeiperiode van deze artisanale wijk in het Sint-Annakwartier. Door sociaaleconomische problemen volgt in de 16de eeuw het verval van de wijk.

Duidelijke materiële aanwijzingen voor het artisanale karakter van de wijk werden niet aangetroffen. Wel kan de vondst van een stuk ruw amber een indicatie zijn voor de nabijheid van een bewerkingsatelier. Het gaat immers om een kostbare en archeologisch zeldzame vondstcategorie die wel al eerder binnenin het Sint-Annakwartier werd aangetroffen.

6 BIBLIOGRAFIE

BARTELS M. 1999: *Steden in scherven/cities in sherds. Vondsten uit beerputten in Deventer, Dordrecht, Nijmegen en Tiel (1250-1900)*, Zwolle/Amersfoort.

BERKERS M., DEFORCE K., DE LANGHE K., DUMALIN E., ERVYNCK A., HERREMANS D., LALEMAN M.C., LENTACKER A., MOENS J., STOOPS G., VANDEN BERGHE I., VAN NEER W., VERAART D., WOUTERS W. 2020: Godshuizenlaan 2, Bijlokesite: Goede tijden, slechte tijden. Een blik op de materiële cultuur van de 16de-eeuwse Bijloke-abdij, *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent, Reeks 2, nr.9*, 59-127.

BOGAERT D., KRIJGSMAN M., CALLEWAERT P., DE PUTTER M. 2016: *Gezocht en gevonden. Bodemvondsten uit Gent*, Hoorn.

COOLS E. 1976: Middeleeuws aardewerk uit Oostkerke, *Heemkundige kring 'Rond de Poldertorens' nr. 4*, 147-151.

DEBONNE V. 2015: *Uit de klei, in verband. Bouwen met baksteen in het graafschap Vlaanderen. 1200-1400*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Ingenieurswetenschappen.

DE GROOTE K. 2008: *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10-16de eeuw)*. Relicta Monografieën 1, Brussel.

DE GROOTE K. (eds.), MOENS J. (eds.), BEECKMANS L., BOUDIN M., COOREMANS B., DE BUYSER F., DEFORCE K., DE GROOTE K., DE MULDER G., ERVYNCK A., LENTACKER A., MOENS J., VAN NEER W., VERNAEVE W. 2018: *Archeologie en geschiedenis van een middeleeuwse woonwijk onder de hopmarkt te Aalst*, Relicta Monografieën 16, Brussel.

DE GROOTE K. (Eds.), VAN DE VIJVER M. (Eds.), BOURGEOIS J., BRION M., COOREMANS B., COSYNS P., CROMBÉ P., DE BUYSER F., DE CLERCQ W., DEFORCE K., DE GROOTE K., ERVYNCK A., LENTACKER A., QUINTELIER K., SCHYNKEL E., STICHELBAUT B., STORME A., THIEREN E., VAN BULCK G., VANDENDRIESSCHE H., VAN DE VIJVER M., VAN NEER W., VAN OOSTVEEN J., VERHELST B. 2019: *Aalter Woestijne. Een geschiedenis van meer dan 5000 jaar*, Relicta Monografieën 18, Brussel.

DECRAEMER S. 2010: *Archeologisch proefonderzoek t.h.v. de Jeruzalemstraat 17 te Brugge*. Raakvlak (ongepubliceerd verslag).

DE MULDER J. & VANHOLME N. 2023. *Sint-Annaplein te Brugge. Archeologierapport van een opgraving*, RAAP-rapport 869, Eke (onuitgegeven rapport).

DE WITTE H. 1980: Potterierei-Sint-Leocollege: pottenbakkersindustrie, *Brugs Ommeland 20*, 205-216.

DE WITTE H. 1981: Potterierei 40: Pottenbakkersoven, *Brugs Ommeland 21*, 117-118.

DE WITTE H. 1983: De dienst archeologie te Brugge en het onderzoek 1977-1981. In: *Jaarboek 1982 Stad Brugge Stedelijke Musea*, 141-168.

DE WITTE H., ROMMELAERE J., ANSEEUW J. & DE GROOTE K. 1989: Archeologisch jaarrapport 1987-1988, *Jaarboek 1987-88, Brugse Stedelijke Musea*, 63-86.

GAIMSTER D. 1997: *German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History*, London.

DIGITAAL VLAANDEREN a: Popp, Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique 1842-1879 [online] <http://www.DigitaalVlaanderen.be/> (geraadpleegd op 10 november 2023).

DIGITAAL VLAANDEREN b: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1m [online] <http://www.DigitaalVlaanderen.be/> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

DIGITAAL VLAANDEREN c: Grootschalig Referentiebestand (GRB), [online] [Digitaal Vlaanderen.be/](http://www.DigitaalVlaanderen.be/) (geraadpleegd op 17 oktober 2023).

DIGITAAL VLAANDEREN d: Orthofotomozaïek, meest recent [online] [http://www.Digitaal Vlaanderen.be/](http://www.DigitaalVlaanderen.be/) (geraadpleegd op 17 oktober 2023).

- HILLEWAERT B. 1993: Imported pottery in the Bruges Area, *Medieval Ceramics* 17, 61-67, doi: <https://doi.org/10.5284/1105909> (geraadpleegd op 15 december 2023).
- HILLEWAERT B., HOLLEVOET Y. & RYCKAERT M. (red) 2011: *Op het raakvlak van twee landschappen: de vroegste geschiedenis van Brugge*, Brugge.
- HILLEWAERT B. 2014: *Historische stadskern van Brugge. Archeologisch geheel. ID140001* [online] <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140001> (geraadpleegd op 02 november 2023).
- HOWARD E. 2021: *Standard Catalogue of British Coins. Coins of England & the United Kingdom Pre-Decimal Issues*, Londen.
- INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023 a: *Brugge - oudste kern* [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/121224> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).
- INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2023 b: *Snaggaardstraat-Spermalie* [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/152396> (geraadpleegd op 15 december 2023).
- JACOBS E. 1994: Archeologisch onderzoek op een binnenterrein achter de percelen Burgwal 95-99 te Haarlem, *Haarlems bodemonderzoek* 28, 3-23.
- JANSSEN H.L. 1988: The dating and typology of the earliest Siegburg stoneware in the Netherlands in: GAIMSTER D., REDKNAP E., WEGNER H. (eds.), *Zur Keramik des Mittelalters und der beginnende Neuzeit im Rheinland. Medieval and later pottery from the Rhineland and its markets*, BAR Int. Ser. 440, Oxford, 311-334.
- JANSSEN H.L. & THELEN A. A. J. 2007: *Tekens van leven. Opgravingen en vondsten in het Tolburgkwartier in 's-Hertogenbosch*, Utrecht.
- JANSSEN H.L. & NIJHOF E. 2010: Fifteenth-century pottery production in 's-Hertogenbosch. The excavation of two pottery workshops in: DE GROOTE K., TYS D., PIETERS M. (eds.), *Exchanging Medieval Material Culture. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe*, Relicta Monografieën 4, Brussel, 93-136.
- JASPERS N. L. & OSTKAMP S. 2019: Keramiek uit wrak BZN17/Palmhoutwrak in: VOS A.D., HOVEN B. VAN DEN & TOUSSAINT I. (RED.), *Wereldvondsten uit een Hollands schip. Basisrapportage BZN17/Palmhoutwrak*, s.l. 388-401.
- LALEMAN M.C., RAVESCHOT P., VAN DE WALLE R. 1985: De Sint-Pietersabdij te Gent: het rijke leven van zieke monniken: twee afvalputten uit de infirmerie 1600-1780, *Archeologische Monografie* 2, 69-77.
- MIKKELSEN J. 2022: *Terreinbezoek Sint-Annaplein (Brugge)* (terreinbezoek op 08 november 2022).
- PIETERS M., ERVYNCK A., VAN NEER W., VERHAEGHE F. 1995: Raversijde: een 15de-eeuwse kuil, een lens met platvissen en de betekenis voor de studie van de site en haar bewoners, *Archeologie in Vlaanderen IV*, 253-277.
- RENKEN F. 1937: *Der Handel der Königsberger Grossschäfferei des Deutschen Ordens mit Flandern um 1400, Abhandlungen zur Handels- und Seegeschichte* 5, Böhlau.
- RIJKSARCHIEF BRUGGE: *kaart van Marcus Gerards 1562*, 27 oktober 2023.
- ROELENS F., VERWERFT D., MIKKELSEN J. 2021: *Sint-Annaplein, Joost de Damhouderstraat en Korte Sint-Annastraat. Resultaten van een archeologische prospectie zonder ingreep in de bodem (bureauonderzoek en controleboringen)*, Raakvlak-Rapport, Brugge [online] <https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/19364> (geraadpleegd 15 december 2023).
- S.N. s.d.: Kan. Anoniem (in 1400-1475) [online] <https://www.boijmans.nl/collectie/kunstwerken/49481/kan> (geraadpleegd op 27 oktober 2023).

7 BIJLAGEN

7.1 LIJST AFBEELDINGEN

Figuur 1: Topografische kaart met aanduiding van het onderzochte gebied (© OpenStreetMap).	6
Figuur 2: Kaart met kadastrale perceelnummers, perceelgrenzen en afbakening van het onderzochte gebied op GRB (© Digitaal Vlaanderen c).	7
Figuur 3: Recente orthofoto met aanduiding van het plangebied (© Digitaal Vlaanderen d).	7
Figuur 4: Aanleg van vlak 1 in het oostelijke uiteinde van de put.	9
Figuur 5: Het projectgebied (rood) en het bodemprofiel aan de Sint-Annakerk (gele ster) aangeduid op het digitaal hoogtemodel (© Digitaal Vlaanderen b).	10
Figuur 6: Profiel voor de ingang van de Sint-Annakerk.	11
Figuur 7: Uitsnede uit de kaart van Marcus Gerards (1562) met aanduiding van het onderzoeksgebied (© Rijksarchief Brugge).	13
Figuur 8: Detail van de Popp-kaart (1842-1879) met aanduiding van het onderzoeksgebied (© Digitaal Vlaanderen a).	13
Figuur 9: Overzicht sporen niveau 1.	15
Figuur 10: Overzichtsfoto van beerput S1, beerput S3 en kuil S2 in niveau 1.	15
Figuur 11: Zijaanzicht op beerput S1, de vloer S6 van beerput S3 en de daaronder gelegen organische laag S20.	16
Figuur 12: Beerput S1 en bakstenen vloer S6 van beerput S3.	16
Figuur 13: Detailfoto van beerput S4 in de zuidwand van de werkput.	17
Figuur 14: Coupe doorheen de beerput S4.	17
Figuur 15: Overzicht sporen niveau 2.	19
Figuur 16: Detailfoto van kuil S5.	19
Figuur 17: Detailfoto van kuil S7 en beerput S1.	20
Figuur 18: Overzichtsfoto van de tonwaterputten S8 (rechts) en S9 (links), met ook de insteek van tonwaterput S8 goed zichtbaar.	20
Figuur 19: Overzichtsfoto van tonwaterput S9, met linksonder het spongat en de kruisvormige en rechthoekige merktekens zichtbaar.	21
Figuur 20: Detail van het spongat en de twee merken, aangebracht op tonwaterput S9.	22
Figuur 21: Projectie van de sporen uit vlak 1 op de Popp-kaart (1842-1879) (© Digitaal Vlaanderen a).	23
Figuur 22: Overzicht van het rood aardewerk uit S2.	25
Figuur 23: Siegburg steengoed (links), en een bord met sgraffito decoratie (rechts) uit S2.	25
Figuur 24: Bovenaanzicht van het bord met sgraffito decoratie uit S2.	26
Figuur 25: Technische tekening van het bord met sgraffito decoratie uit S2.	26
Figuur 26: Zicht op de fragmenten majolica, faïence en industrieel wit aardewerk uit S3.	27
Figuur 27: Selectie van het oxiderend gebakken aardewerk uit S3.	28
Figuur 28: bord in rood aardewerk, mogelijk een imitatie van Werra aardewerk.	29
Figuur 29: Bord in rood aardewerk, mogelijk een imitatie van Werra aardewerk, uit S3.	29
Figuur 30: Kommetje uit faïence aardewerk met handgeschilderde decoratieve patronen aan de binnenzijde.	29
Figuur 31: Vondsten afkomstig uit S4 (1/2).	31
Figuur 32: Vondsten afkomstig uit S4 (2/2).	32
Figuur 33: Foto en tekening van het witbakkend geel geglazuurd potje afkomstig uit S4.	32
Figuur 34: Kamerpot in witbakkend aardewerk, versierd met mangaanspikkels, afkomstig uit S4.	33
Figuur 35: Selectie het aardewerk afkomstig uit S8.	34
Figuur 36: Technische tekening van het aardewerk uit tonwaterput S8.	37
Figuur 37: Dekselfragment V1-15, afkomstig uit S8.	38
Figuur 38: Scherfje groen geglazuurd Siegburg steengoed (V1-19), afkomstig uit S8.	38
Figuur 39: Grijs en rood aardewerk afkomstig uit S9 V0.	40
Figuur 40: Vondsten uit de onderste vulling van S9 (V1).	40
Figuur 41: Steengoed, merendeels Siegburg, afkomstig uit S9, vulling 0 (VNR 11).	41
Figuur 42: Technische tekeningen van een grape in rood aardewerk (V11-2) en een kan (V11-4) en drinknap (V11-5) in Siegburg aardewerk uit tonwaterput S9.	41
Figuur 43: Gedraaid reducerend gebakken aardewerk, afkomstig uit S10.	43
Figuur 44: Aardewerk afkomstig uit S10.	43
Figuur 45: Technische tekening van het aardewerk uit S10.	44
Figuur 46: Kanbodem V13 in gedraaid grijs aardewerk, afkomstig uit S10.	45
Figuur 47: V3-4, aangekoekte beerputvulling op een bodemscherf van een kruik uit S10.	45
Figuur 48: Wandscherf vermoedelijk afkomstig van een Iberische import (V3-11), uit S10.	46
Figuur 49: Vondstmateriaal afkomstig uit S11. Links de mogelijk vroegmiddeleeuwse wandscherf, rechts steengoed, gedraaid grijs, en witbakkend groen geglazuurd aardewerk.	47
Figuur 50: Rood en grijs aardewerk afkomstig uit S20.	49

Figuur 51: Steengoed afkomstig uit S20.	49
Figuur 52: Fragment van een vuurklok (links), en steelpan (rechts), afkomstig uit S20.	50
Figuur 53: Technische tekening van enkele diagnostische aardewerkvormen uit S10.	50
Figuur 54: Gefragmenteerde nokpan of hoekkeper afkomstig uit S20.	51
Figuur 55: Fragmenten bouwkeramiek afkomstig uit S9.	52
Figuur 56: Dierlijk bot afkomstig uit S8.	53
Figuur 57: <i>Cranium</i> , de linker <i>mandibula</i> , en 3 losse tanden van een kat, afkomstig uit S9.	53
Figuur 58: Dierlijk bot afkomstig uit S9.	54
Figuur 59: Twee gespen in een koperlegering uit respectievelijk spoor 1 (links) en spoor 2 (rechts).	55
Figuur 60: Bovenaanzicht (boven) en zijaanzicht met merktekens (onder) van een koperen pittentrekker uit spoor 4.	55
Figuur 61: Halve koperen penning uit Engeland, afkomstig uit spoor 3.	55
Figuur 62: Ruw stuk amber afkomstig uit S9.	56
Figuur 63: Steeltjes van kleipijpen afkomstig uit S4.	56

7.2 LIJST TABELLEN

Tabel 1: Overzicht van de nog resterende stalen.	23
Tabel 2: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S2.	24
Tabel 3: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S3.	27
Tabel 4: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S3.	30
Tabel 5: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S8.	33
Tabel 6: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S8.	34
Tabel 7: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S9.	39
Tabel 8: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S9.	39
Tabel 9: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S10.	42
Tabel 10: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S10.	42
Tabel 11: Inventarisatie van bakselgroepen en MAI uit S20.	48
Tabel 12: Overzicht van het aardewerk afkomstig uit S20.	48
Tabel 13: Overzicht van het aangetroffen keramisch bouw materiaal, determinatie door Branco Lannoy.	51
Tabel 14: Assessment van het dierlijk botmateriaal uit spoor 8 en 9, determinatie door Nele Vanholme.	52
Tabel 15: Overzicht van de metaalvondsten op de site, determinatie door Roland Decock.	55

7.3 LIJST VAN SPOREN

Spoornummer	Aard	Beschrijving
1	Beerput	Rode, lichtrode en lichtgele bakstenen met een formaat van 26,5 x 13 x 5cm en 27 x 14,5 x ? cm en een witte zandige kalkmortel. Aanzet gewelf te zien.
2	Kuil	Puinig.
3	Waterput	Ovalen structuur opgebouwd met een grijze zandige mortel en een baksteenformaat van 20,5 x 9 x 4,5cm.
4	Beerput	Beerput waarvan de basis onregelmatige kalksteenbrokken bestond en waarvan het muurwerk nog 8 baksteenlagen hoog bewaard is.
5	Kuil	Homogeen grijze zandige vulling.
6	Baksteenstructuur	Lichtgele baksteenfragmenten
7	Kuil	Homogeen grijze zandige vulling.
8	Tonwaterput	Houten tonwaterput met diameter van ca. 64cm
9	Tonwaterput	Houten tonwaterput
10	Aanlegtrechter	Homogeen donkergrijze vulling
11	Aanlegtrechter	Homogeen lichtbruine vulling
20	Laag	Donkergrijs zandig

7.4 LIJST VAN VONDSTEN

Aardewerk							
Vondst-nummer	Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
V1	8	grijsbakkend	kan	wandscherf, geprononceerde doorn	1300-1550		1
V1	8	grijsbakkend	kan	geribbelde wandfragmenten	ME/NT		4
V1	8	grijsbakkend	onbepaald	wandfragmenten	ME/NT		39
V1	8	grijsbakkend	onbepaald	bodemfragmenten, poot n1, aansluitende standvinnen n1, losstaande standvinnen n1	ME/NT		3
V1	8	roodbakkend	onbepaald	wandfragment met loodglazuur en radstempelversiering	LME		1
V1	8	roodbakkend	onbepaald	wandfragmenten	LME/NT		49
V1	8	roodbakkend	onbepaald	bodemfragmenten, poot n1, aansluitende enkelvoudige standvinnen n2	LME/NT		3
V1	8	steengoed	kan	wand, Siegburg	1450-1550		1
V1	8	steengoed	kan	wanden	ME/NT		3
V1-1; V1-2	8	grijsbakkend	kom	randen	1350-1550	2	3
V1-3	8	grijsbakkend	grape	rand, (L120D/E)	1375-1550	1	1
V1-4	8	grijsbakkend	grape	rand, blokvormig, ondersneden	LME	1	1
V1-5	8	grijsbakkend	grape	rand, kort bandvormig	LME	1	1
V1-6	8	grijsbakkend	kan	rand	1200-1550	1	1
V1-7	8	grijsbakkend	kan	rand, zeer dunwandig	LME	1	1
V1-8	8	roodbakkend	kom	rand, intern spaarzaam glazuur, extern oneglazuur	1400-1550	1	1
V1-9	8	roodbakkend	kom	rand, draperiedecor	1400-1550	1	1
V1-10	8	roodbakkend	kom	volledig profiel, draperiedecor, geprononceerde doorn onder rand, extern oneglazuur, intern loodglazuur	1400-1550	1	4
V1-11	8	roodbakkend	kookkan	volledig profiel, (L120D/E), standvinnen	1400-1500	1	15
V1-12	8	roodbakkend	pan	volledig profiel	1200-1500	1	2
V1-13	8	roodbakkend	grape	rand	1400-1500	1	1
V1-14	8	roodbakkend	grape	rand	1400-1500	1	1
V1-15	8	roodbakkend	deksel	wandscherf; versierd met drielobbig klaverblad in wit slib en loodglazuur	1400-1550	1	1
V1-16	8	steengoed	kan	rand, Siegburg	1450-1550	1	1
V1-17	8	steengoed	drinknap	rand, scherpe overgang tussen rand en bodem, met doorn, Siegburg	1450-1550	1	2
V1-18	8	steengoed	kan	rand en wand	1450-1550	1	2
V1-19	8	steengoed	kan	wand met groenkleurig loodglazuur, Siegburg	1450-1550	1	1
V3	10	grijsbakkend	kruik	wandscherf	1200-1550		1
V3	10	grijsbakkend	onbepaald	wandscherven	1200-1550		7
V3	10	grijsbakkend	onbepaald	bodemfragment met poot	1200-1550		1
V3	10	roodbakkend	onbepaald	wandscherven	LME		6
V3	10	roodbakkend	onbepaald	bodemscherven, enkelvoudige standvinnen	LME		2
V3	10	roodbakkend	onbepaald	volledige bodem, vlak, zonder standring, intern loodglazuur	LME		1
V3	10	steengoed	onbepaald	wandscherf, Siegburg	1325-1550		1
V3	10	steengoed	onbepaald	wandscherven, extern zoutglazuur	1325-1550		3

Aardewerk							
Vondst-nummer	Spoor	Bakselgroep	Vormtype	Beschrijving	Datering	MAI	Aantal
V17	3	grijsbakkend	kom		12-16de eeuw	1	1
V17	3	grijsbakkend	voorraadpot		13-16de eeuw	1	1
V17	3	roodbakkend	kom	papkommen en gewone kommen, rand van papkom met draperie-duimindrukken en eronder een geprononceerde doorn; (pap)kom (2 scherven) met kleine diameter; soms met horizontaal worstoor (horizontaal).	17de eeuw	5	18
V17	3	roodbakkend	teil	beroet aan de buitenzijde	17de eeuw	1	1
V17	3	roodbakkend	pan			1	1
V17	3	roodbakkend	bord	bord lokale imitatie in rood aardewerk van Werra aardewerk	1ste helft 17de eeuw	1	1
V17	3	steengoed	kruik	Westerwald	17-19de eeuw	1	1
V17	3	steengoed	kruik		15-18de eeuw	1	1
V17	3	steengoed		wandscherf en uitgeknepen bodem (kan/kruik)	14de-1ste helft 16de eeuw	1	2
V17	3	majolica	bord	bord	16de-18de eeuw	1	1
V17	3	faience aardewerk		1 pot, 1 versierde standring, 1 grote kruik of vaas, 3 losse wandscherven en 1 kommetje.	17de-19de eeuw	5	15
V17	3	witbakkend	grape	groene glazuur extern en gele glazuur intern.	16de – 17de eeuw	2	2
V17	3	industrieel wit	kom	gedrukte decoratie	19-20ste eeuw	1	1
V17	3	pijpaardewerk	pijp	steeltjes	15-20ste eeuw	1	2
V18/19	20	grijsbakkend	voorraadpot	beroeting op de binnenzijde	late middeleeuwen -nieuwe tijd	1	2
V18/19	20	grijsbakkend	kan	fragment van een bodem op standvinnen	late middeleeuwen -nieuwe tijd		4
V18/19	20	grijsbakkend	kruik	bodem op standvinnen, kalkaanslag aan de binnenzijde	late middeleeuwen		21
V18/19	20	grijsbakkend	vuurklok	fragment van koepel met oor, versierd met duimindrukken	late middeleeuwen	1	1
V18/19	20	roodbakkend	teil	teil	1400-1500	3	3
V18/19	20	roodbakkend	grape	grape op standvinnen	late middeleeuwen -nieuwe tijd	4	10
V18/19	20	roodbakkend		wandscherven	late middeleeuwen -nieuwe tijd		12
V18/19	20	roodbakkend	kan	uitgeknepen standring	late middeleeuwen -nieuwe tijd		2
V18/19	20	roodbakkend	kookkan		1300-1450	1	3
V18/19	20	roodbakkend	deksel	hoog deksel, met brede bandvormige rand met een haaks uitstaande, afgeplatte top en een prominente doorn	1450-1550	1	1
V18/19	20	roodbakkend	kom		1400-1550	1	1
V18/19	20	roodbakkend	pan	blokvormige rand en rand met licht verdikte afgeronde top, massieve steel	1400-1550	2	2
V18/19	20	roodbakkend		wandscherf	late middeleeuwen -nieuwe tijd		1
V18/19	20	steengoed	kan	bodemfragmenten	1350-1550	2	8

Keramisch bouwmateriaal				
Vondst-nummer	Spoor	Beschrijving	Datering	Aantal
V2	8	grof oxiderend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	11
V2	8	grof oxiderend gebakken daktegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	3
V2	8	grof reducerend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
V9	9	grof oxiderend gebakken tegel?	late middeleeuwen-nieuwe tijd	8
V9	9	fijn oxiderend gebakken geglaazuurde tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
V10	9	grof oxiderend gebakken daktegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	3
V12	10	fijn oxiderend gebakken geglaazuurde tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	2
V15	11	fijn oxiderend gebakken tegel	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1
V19	20	grof oxiderend gebakken nokpan of hoekkeper	late middeleeuwen-nieuwe tijd	1

Dierlijk botmateriaal			
Vondst-nummer	spoor	aantal	Beschrijving
V5	9	10	<i>cranium</i> en linker <i>mandibula</i> + 3 losse tanden van een kat// rechter <i>os coxae</i> : niet volgroeid (<i>iliac crest</i> nog los), van schaap of geit// fragment van <i>sacrum</i> , en 3 fragmenten van lange beenderen van een groter dier
V5	8	10	hoornpit, wervels, ribben, fragmenten van lange beenderen, <i>maxila</i> , oesterschelp

Metaalvondsten						
Inventaris-nummer	Spoor	Voorwerp	Beschrijving	Periode	Datering	Aantal
BR17/MO/1	1	Gesp	Koperlegering, fragment van een gesp	Nieuwe tijd	1575/1625	1
BR17/MO/2	2	Gesp	Koperlegering, dubbel ovaal-gesp met vaste tussenstijl; de angel ontbreekt.	Late middeleeuwen	1400/1500	1
BR17/MO/3	3	Munt	Kopermunt, Halve penning uit Engeland. De beeltenis van koning George III is slechts vaag zichtbaar. Het opschrift luidt: "Brittannia 1774 Georgius III Rex".	Nieuwe tijd	1774/1774	1
BR17/MO/4	4	Pittentrekker	Koper, voorwerp om pit of lont van een olielamp op te trekken.	Nieuwe tijd	1500/1600	1

Overige						
Vondst-nummer	Spoor	Voorwerp	Beschrijving	Periode	Datering	Aantal
6	9	Leembrok	Leembrok	Late middeleeuwen		1
7	9	Brok amber	Ruwe brok amber	Late middeleeuwen		1

7.5 LIJST VAN STALEN

Projectcode	Spoor	Categorie	Beschrijving
BR17MO	8	hout	Hoepels tonwaterput
BR17MO	9	hout	Hoepels tonwaterput

7.6 LIJST VAN FOTO'S

Fotonaam	Spoornr.	Type	Omschrijving
BR17MO-1 aanleg(1).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 aanleg(2).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 aanleg(3).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 aanleg(4).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 aanleg(5).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 aanleg(6).JPG	1	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1, aanleg vlak
BR17MO-1 en 3(1).JPG	1,3	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto van S1 en S3

Fotonaam	Spoornr.	Type	Omschrijving
BR17MO-1 en 3(2).JPG	1,3	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto van S1 en S3
BR17MO-1 en 3(3).JPG	1,3	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto van S1 en S3
BR17MO-1 en 3(4).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(1).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(2).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(3).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(4).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(5).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(6).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(7).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-1 en 7(8).JPG	1,7	Detailfoto	Detailfoto van S1 en S7
BR17MO-2 CP(1).JPG	2	Coupefoto	Coupefoto van S2
BR17MO-2 CP(2).JPG	2	Coupefoto	Coupefoto van S2
BR17MO-2 CP(3).JPG	2	Coupefoto	Coupefoto van S2
BR17MO-2 CP(4).JPG	2	Coupefoto	Coupefoto van S2
BR17MO-2(1).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(2).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(3).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(4).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(5).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(6).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-2(7).JPG	2	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S2
BR17MO-3(1).JPG	3	Detailfoto	Detailfoto S3
BR17MO-3(2).JPG	3	Detailfoto	Detailfoto S3
BR17MO-3(3).JPG	3	Detailfoto	Detailfoto S3
BR17MO-3(4).JPG	3	Detailfoto	Detailfoto S3
BR17MO-3(5).JPG	3	Detailfoto	Detailfoto S3
BR17MO-4 buiten put(1).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4 buiten put(2).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4 CP(1).JPG	4	Coupefoto	Coupefoto van S4
BR17MO-4 CP(2).JPG	4	Coupefoto	Coupefoto van S4
BR17MO-4 CP(3).JPG	4	Coupefoto	Coupefoto van S4
BR17MO-4 CP(4).JPG	4	Coupefoto	Coupefoto van S4
BR17MO-4 detail na inkalven(1).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4 detail na inkalven(2).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4 detail na inkalven(3).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4 detail na inkalven(4).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4(1).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4(2).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-4(3).JPG	4	Detailfoto	Detailfoto S4
BR17MO-5 CP(1).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5 CP(2).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5(1).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5(2).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5(3).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5(4).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-5(5).JPG	5	Detailfoto	Detailfoto S5
BR17MO-6 en 1(1).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(2).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(3).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(4).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(5).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(6).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6 en 1(7).JPG	1,6	Overzichtsfoto	Overzichtsfoto S1 en S6
BR17MO-6(1).JPG	6	Detailfoto	Detailfoto S6

////////////////////////////////////

